

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий інститут філології
Кафедра теорії та практики перекладу з романських мов ім. Миколи
Зерова

«СПЕЦИФІКА ВІДТВОРЕННЯ
КОНОТАТИВНО МАРКОВАНОГО МОВЛЕННЯ ПЕРСОНАЖІВ В
УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ СЕРІАЛУ “RAVO DE PEIXE”

Кваліфікаційна робота
освітнього ступеня «Магістр»
студента 2-го року навчання
освітньої програми
«Загальний і галузевий усний та письмовий переклад з португальської та
англійської мов»

Козинця Р. С.
Науковий керівник:
к.філол.н., доц., Фокін С. Б.

Рецензент:
асист. Вронська О. М.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	8
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВІДТВОРЕННЯ КОНОТАТИВНО МАРКОВАНОГО МОВЛЕННЯ.....	13
1.1. Основні поняття дослідження: конотація, стилістично знижена та обценна лексика.....	13
1.2. Конотація як перекладознавча проблема.....	16
1.3. Стилiстично знижена лексика як об'єкт перекладу.....	19
1.4. Репрезентація соціальних характеристик персонажів та мовного середовища серіалу.....	22
1.5.1. Перекладацькі трансформації в теорії перекладу.....	25
1.5.2. Нейтралізація та евфемізація як способи відтворення конотативно маркованої лексики.....	26
1.5.3. Модуляція як спосіб відтворення конотативного значення... ..	28
1.5.4. Компенсація як спосіб відтворення конотативного потенціалу	29
1.5.5. Вплив перекладацьких прийомів на адекватність і еквівалентність перекладу... ..	31
Висновки до теоретичного розділу... ..	32
РОЗДІЛ 2. ВІДТВОРЕННЯ КОНОТАТИВНО МАРКОВАНОЇ ЛЕКСИКИ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ СЕРІАЛУ “ХВИЛІ ЗМІН”.....	35
2.1 Принципи відбору та аналізу матеріалу.....	35
2.2 Нейтралізація та евфемізація як способи відтворення конотативно маркованої лексики.....	37
2.3 Модуляція як спосіб відтворення конотативного значення... ..	52
2.4 Компенсація як спосіб відтворення конотативно маркованої лексики.....	59
2.5 Відтворення конотативної лексики за допомогою близьких відповідників	68
Висновки до практичного розділу... ..	75
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	78
Список використаних джерел	82
Resumo	87

Анотація

У магістерській роботі досліджено особливості відтворення конотативно маркованої лексики в українському перекладі португальського серіалу “Хвилі змін”. Актуальність дослідження зумовлена зростанням ролі аудіовізуального перекладу в сучасному медіапросторі та необхідністю аналізу способів передачі стилістично зниженої й обценної лексики в умовах міжкультурної комунікації. Особливу увагу приділено проблемі збереження емоційного, прагматичного та стилістичного потенціалу висловлювань у перекладі.

Об’єктом дослідження є конотативно маркована лексика в сучасному аудіовізуальному дискурсі. Предметом дослідження виступають способи перекладу стилістично зниженої, обценної та експресивно маркованої лексики з португальської мови українською на матеріалі серіалу “Хвилі змін”. Мета роботи полягає в аналізі перекладацьких трансформацій, що використовуються для передачі конотативного значення та прагматичного ефекту мовлення персонажів.

Теоретичну основу дослідження становлять праці українських і закордонних мовознавців та перекладознавців, присвячені проблемам конотації, стилістично зниженої лексики, прагматики мовлення та аудіовізуального перекладу. У роботі використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, зокрема описовий метод, метод контекстуального аналізу, порівняльно-перекладознавчий аналіз, функціонально-прагматичний метод та елементи дискурс-аналізу. Застосування цих методів дозволило комплексно дослідити функціонування конотативно маркованих одиниць у мовленні персонажів і визначити особливості їх відтворення в українському перекладі.

У результаті проведеного аналізу встановлено, що переклад стилістично зниженої та обценної лексики передбачає використання різних перекладацьких трансформацій залежно від контексту, прагматичної

функції висловлювання та ступеня експресивності мовної одиниці. Найпоширенішими способами відтворення конотативного значення стали нейтралізація, евфемізація, модуляція, компенсація та використання прямих відповідників. Доведено, що перекладач орієнтується не лише на формальну відповідність лексем, а насамперед на збереження комунікативного ефекту та емоційного впливу реплік. Особливу увагу приділено випадкам, коли обсценна лексика виконує не агресивну, а емоційно-експресивну або контактовстановлювальну функцію.

Практична цінність роботи полягає у можливості використання її результатів у подальших дослідженнях з перекладознавства, аудіовізуального перекладу та міжкультурної комунікації, а також у процесі професійної підготовки перекладачів.

Ключові слова: конотація, конотативно маркована лексика, стилістично знижена лексика, обсценна лексика, аудіовізуальний переклад, перекладацькі трансформації, прагматика, субтитрування, португальська мова, український переклад.

Abstract

This master's thesis examines the peculiarities of rendering connotatively marked vocabulary in the Ukrainian translation of the Portuguese television series *Rabo de Peixe*. The relevance of the study is determined by the growing importance of audiovisual translation in the contemporary media space and the necessity to analyze the ways of conveying stylistically lowered and obscene vocabulary in the context of intercultural communication. Particular attention is paid to the problem of preserving the emotional, pragmatic, and stylistic potential of utterances in translation.

The object of the research is connotatively marked vocabulary in contemporary audiovisual discourse. The subject of the study is the translation methods used to render stylistically lowered, obscene, and expressively marked vocabulary from Portuguese into Ukrainian based on the material of the series *Rabo de Peixe*. The aim of the thesis is to analyse translation transformations applied to convey the connotative meaning and pragmatic effect of the characters' speech.

The theoretical framework of the research is based on the works of Ukrainian and foreign linguists and translation scholars devoted to the issues of connotation, stylistically lowered vocabulary, pragmatics of speech, and audiovisual translation. The study employs a combination of general scientific and specialized research methods, including the descriptive method, contextual analysis, comparative translation analysis, the functional-pragmatic method, and elements of discourse analysis. The application of these methods made it possible to comprehensively investigate the functioning of connotatively marked lexical units in the speech of the characters and to determine the peculiarities of their rendering in Ukrainian translation.

The analysis has shown that the translation of stylistically lowered and obscene vocabulary involves the use of various translation transformations depending on the context, pragmatic function of the utterance, and the degree of expressiveness of the lexical unit. The most common techniques for rendering connotative

meaning include neutralization, euphemization, modulation, compensation, and the use of direct equivalents. It has been established that the translator focuses not only on formal lexical equivalence, but primarily on preserving the communicative effect and emotional impact of the utterances. Particular attention is paid to cases in which obscene vocabulary performs not an aggressive but an emotional, expressive, or contact-establishing function.

The practical value of the thesis lies in the possibility of using its results in further research on translation studies, audiovisual translation, and intercultural communication, as well as in the professional training of translators.

Keywords: connotation, connotatively marked vocabulary, stylistically lowered vocabulary, obscene vocabulary, audiovisual translation, translation transformations, pragmatics, subtitling, Portuguese language, Ukrainian translation.

ВСТУП

Сучасний аудіовізуальний дискурс характеризується активним використанням стилістично забарвленої, розмовної та обценної лексики, яка виконує важливу роль у формуванні реалістичності мовлення персонажів, відтворенні соціального середовища та передачі емоційної напруги комунікації. У художніх серіалах і фільмах подібні мовні одиниці нерідко стають одним із ключових засобів створення індивідуального мовного портрета персонажа, а також формують загальну атмосферу аудіовізуального твору. У зв'язку з цим переклад конотативно маркованої лексики набуває особливої складності, оскільки передбачає необхідність відтворення не лише денотативного змісту висловлювання, а і його емоційного, стилістичного та прагматичного навантаження.

Проблема відтворення в перекладі конотативно маркованих одиниць є однією з найбільш актуальних у сучасному перекладознавстві. Це пояснюється тим, що подібні мовні одиниці мають високий рівень контекстуальної залежності та нерідко відображають специфічні соціокультурні особливості мовного середовища. Одна й та сама лексема може виконувати різні функції залежно від ситуації спілкування: виражати агресію, емоційне підсилення, іронію, дружню близькість або належність до певної соціальної групи. Відповідно, буквально відтворення таких одиниць далеко не завжди забезпечує збереження комунікативного ефекту оригіналу.

Особливої уваги проблема відтворення конотативно маркованого мовлення набуває в аудіовізуальному перекладі, де вербальний компонент функціонує у тісному зв'язку з інтонацією, темпом мовлення, невербальними засобами та загальною атмосферою сцени. У таких умовах перекладач змушений орієнтуватися не лише на словникове значення мовної одиниці, а й на її функціональне навантаження в конкретному комунікативному контексті.

Актуальність дослідження зумовлена зростанням ролі аудіовізуального перекладу в сучасному медіапросторі, а також необхідністю комплексного аналізу способів відтворення конотативно маркованої лексики в умовах міжкультурної комунікації. Попри значну кількість досліджень у сфері перекладознавства, проблема передачі стилістично зниженої та обценної лексики в аудіовізуальному дискурсі залишається недостатньо вивченою, особливо на матеріалі португальсько-українського перекладу.

Матеріалом дослідження обрано португальський серіал “Хвилі змін”, мовлення персонажів якого характеризується високим рівнем експресивності, активним використанням жаргонної, просторічної та обценної лексики. Аналіз українського перекладу серіалу дозволяє простежити особливості передачі конотативного значення та визначити основні перекладацькі стратегії, застосовані для адаптації стилістично маркованого мовлення до українського культурного й мовного середовища.

Метою дослідження є аналіз особливостей відтворення конотативно маркованої лексики в українському перекладі португальського серіалу “Хвилі змін” та визначення основних перекладацьких трансформацій, що застосовуються для передачі емоційно-експресивного й прагматичного потенціалу висловлювань.

Об’єктом дослідження є конотативно маркована лексика в сучасному аудіовізуальному дискурсі.

Предметом дослідження є способи перекладу стилістично зниженої, обценної та експресивно маркованої лексики з португальської мови українською на матеріалі серіалу “Хвилі змін”.

Мета, об’єкт і предмет дослідження передбачають розв’язання таких завдань:

- уточнити поняття конотації та конотативно маркованої лексики в сучасному мовознавстві та перекладознавстві;

- схарактеризувати стилістично знижену лексику як об'єкт перекладу;
- визначити роль конотативного компонента у формуванні прагматичного ефекту висловлювання;
- дослідити основні перекладацькі трансформації, що використовуються під час перекладу стилістично зниженої та обценної лексики;
- проаналізувати способи відтворення конотативно маркованих одиниць в українському перекладі серіалу “Хвилі змін”;
- з'ясувати вплив перекладацьких рішень на збереження емоційного та прагматичного потенціалу оригінального мовлення персонажів.

Теоретичну основу дослідження становлять праці українських і закордонних мовознавців та перекладознавців, присвячені проблемам конотації, стилістично маркованої лексики, прагматики мовлення та аудіовізуального перекладу. У роботі використано наукові підходи, представлені у працях О. О. Селіванової, Л. О. Ставицької, Ф. С. Бацевича, М. П. Кочергана, І. В. Корунця, Л. Т. Масенко, а також перекладознавчі концепції В. Коллера, Ж.-П. Віне, Ж. Дарбельне, Б. Хатіма, І. Мейсона та інших дослідників.

У роботі використано комплекс загальнонаукових і спеціальних **методів** дослідження. Застосовано метод суцільної вибірки, метод контекстуального та семантичного аналізу, описовий метод, а також елементи зіставного перекладознавчого аналізу. Описовий метод застосовано для систематизації теоретичних положень, пов'язаних із конотацією та стилістично зниженою лексикою. Метод контекстуального аналізу використано для дослідження функціонування конотативно маркованих одиниць у конкретних комунікативних ситуаціях. За допомогою порівняльно-перекладознавчого аналізу було зіставлено

оригінальні репліки персонажів та їх український переклад. Функціонально-прагматичний метод дав змогу визначити особливості передачі емоційного й стилістичного ефекту висловлювань у перекладі. Також у роботі використано елементи дискурс-аналізу для врахування взаємозв'язку мовлення персонажів із ширшим аудіовізуальним контекстом.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному аналізі способів відтворення конотативно маркованої лексики в українському перекладі португальського аудіовізуального дискурсу на матеріалі серіалу “Хвилі змін”. У роботі особливу увагу приділено функціонуванню обценної та стилістично зниженої лексики не лише як засобу мовної агресії, а і як елементу емоційного, дружнього та іронічного спілкування. Крім того, уточнено особливості застосування перекладацьких трансформацій у процесі передачі прагматичного потенціалу висловлювань в українському субтитрованому перекладі.

Практична цінність роботи полягає у можливості використання її результатів у подальших дослідженнях з перекладознавства, аудіовізуального перекладу, прагматики мовлення та міжкультурної комунікації. Матеріали дослідження можуть бути корисними для студентів-філологів, перекладачів-практиків, а також у процесі викладання дисциплін, пов'язаних із теорією та практикою перекладу. Результати роботи також можуть бути використані під час аналізу перекладу стилістично зниженої лексики в інших мовних парах і жанрах сучасного медіадискурсу.

Структура роботи зумовлена метою та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загального висновку та списку використаних джерел. У першому розділі розглянуто теоретичні засади дослідження конотативно маркованої

лексики та особливості її перекладу. Другий розділ присвячено аналізу перекладацьких трансформацій, застосованих під час відтворення стилістично зниженої та обценної лексики в українському перекладі серіалу “Хвилі змін”.

Тему роботи було апробовано на I етапі Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт та на X Всеукраїнських наукових читаннях за участю молодих учених «ФІЛОЛОГІЯ XXI СТОЛІТТЯ: НОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ».

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВІДТВОРЕННЯ КОНОТАТИВНО МАРКОВАНОГО МОВЛЕННЯ

1.1. Основні поняття дослідження: конотація, стилістично знижена та обценна лексика

У межах дослідження перекладу конотативно маркованого мовлення особливого значення набуває уточнення поняттєвого апарату. Це пов'язано з тим, що стилістично знижена, обценна або жаргонна лексика функціонує не лише як носій певного предметно-логічного значення, а і як засіб вираження емоцій, соціальних взаємин, оцінки та комунікативної позиції мовця. Саме тому аналіз подібних мовних одиниць потребує врахування не лише їх семантики, а й ширшого прагматичного та соціокультурного контексту.

Ключовим поняттям для цього дослідження є конотація. У сучасному мовознавстві конотацію зазвичай трактують як додатковий компонент значення слова, що супроводжує його основний денотативний зміст і містить емоційні, оцінні, експресивні та стилістичні відтінки. У сучасному мовознавстві конотація розглядається як один із ключових компонентів семантичної структури мовної одиниці, що забезпечує передачу додаткових емоційних, оцінних і стилістичних відтінків значення. В «Українській мові: енциклопедії» конотація визначається як додатковий змістовий компонент слова або висловлювання, пов'язаний із його емоційно-експресивним та оцінним забарвленням. В «Українській мові: енциклопедії» конотація визначається як додатковий змістовий компонент слова або висловлювання, пов'язаний із його емоційно-експресивним та оцінним забарвленням [Українська мова, енциклопедія, 2004, с. 274].

Подібний підхід простежується і в працях української дослідниці О. О. Селіванової, яка трактує конотацію як додатковий компонент значення

мовної одиниці, що актуалізується в конкретному комунікативному контексті та охоплює емоційні, оцінні, експресивні й стилістичні

характеристики мовлення [Селіванова, 2006, с. 282].

У перекладознавстві проблема конотації безпосередньо пов'язується з поняттям конотативної еквівалентності. Зокрема, В. Коллер у межах теорії еквівалентності виокремлює конотативний рівень як такий, що передбачає відтворення стилістичних, соціальних та емоційно-експресивних характеристик мовної одиниці у перекладі [Koller, 2011, р. 98–102].

У перекладознавстві проблема конотації має особливе значення, оскільки перекладачеві необхідно передати не лише предметно-логічний зміст висловлювання, а і його емоційно-експресивне навантаження. Як зазначає І. В. Корунець, повноцінний переклад передбачає відтворення не лише семантики мовної одиниці, а і її стилістичних та прагматичних характеристик [Корунець, 2003, с. 157].

Одним із найбільш помітних проявів конотації є стилістично знижена лексика. У працях із загального мовознавства вона розглядається як сукупність мовних одиниць, що належать до розмовного, просторічного або фамільярного мовлення та характеризуються нижчим рівнем нормативності порівняно з нейтральною літературною мовою. М. П. Кочерган визначає стилістично знижену лексику як слова й вирази, що мають обмежене стилістичне функціонування та використовуються переважно в неофіційній комунікації [Кочерган, 2006, с. 284].

Досить важливим у межах цієї теми є й функціональний аспект подібної лексики. Б. О. Коваленко зазначає, що стилістично знижені мовні одиниці виконують не лише експресивну, а й контактовстановлювальну функцію, оскільки сприяють створенню ефекту невимушеного та фамільярного спілкування [Коваленко, 2011, с. 112]. Крім того, дослідник підкреслює їхню прагматичну роль: така лексика часто використовується для привернення уваги адресата або підсилення емоційного впливу висловлювання.

Помітне місце у складі стилістично зниженої лексики займає обценна лексика. У сучасній лінгвістиці її зазвичай розглядають як мовні

одиниці табуйованого характеру, пов'язані переважно з темами сексуальності, фізіологічних процесів та інтимних частин тіла.

В українській лінгвістичній традиції проблема обценної лексики також активно досліджується. Значний внесок у вивчення цієї мовної сфери зробила Л. О. Ставицька. У праці «Українська мова без табу» дослідниця наголошує, що обценна лексика в сучасному мовленні дедалі частіше виходить за межі суто табуйованої сфери й починає виконувати функції емоційної експресії, групової ідентифікації та неформального контактовстановлення [Ставицька, 2008, с. 41]. На думку дослідниці, подібна лексика вже не завжди сприймається виключно як мовна агресія, а може виступати маркером близькості між співрозмовниками або способом емоційної розрядки.

Близьким до поняття обценної лексики є поняття нецензурної лексики, однак ці терміни не є повністю тотожними. Якщо обценність переважно пов'язана з табуйованими темами та тілесною семантикою, то нецензурна лексика охоплює ширший спектр грубих і соціально неприйнятних мовних одиниць. У Словнику української мови поняття «нецензурний» тлумачиться як «непристойний, грубий, такий, що суперечить нормам пристойності» [СУМ, 1974, т. 5, с. 389].

Окрему групу стилістично маркованої лексики становить лайлива лексика, основною функцією якої є вираження агресії, зневаги або

негативної оцінки адресата. У таких випадках мовна одиниця виконує не лише експресивну, а й чітко виражену прагматичну функцію, безпосередньо пов'язану з комунікативною інтенцією мовця.

Важливими складниками стилістично зниженої лексики є також сленг і жаргон. У сучасних лінгвістичних дослідженнях сленг визначається як емоційно забарвлена неформальна лексика, характерна для окремих соціальних або вікових груп. За словами Л. Т. Масенко, сленгові одиниці відображають прагнення мовців до мовної експресії, неформальності та групового самовираження [Масенко, 2010, с. 214].

Жаргон, своєю чергою, розглядається як різновид соціального діалекту, притаманного окремим професійним, віковим або соціальним групам. В Енциклопедії Сучасної України жаргон визначається як «різновид мовлення, вживаного переважно в усному спілкуванні в середовищі окремих соціальних, професійних або вікових груп населення». При цьому жаргонна лексика часто характеризується підвищеною експресивністю, емоційністю та образністю.

Отже, конотативно маркована лексика охоплює широкий спектр мовних одиниць — від розмовних і сленгових елементів до обценних та табуйованих висловлювань. Спільною рисою таких одиниць є високий рівень емоційної та стилістичної маркованості, а також тісна залежність їхнього значення від контексту, інтонації та комунікативної ситуації. Саме це значно ускладнює процес перекладу, оскільки перекладачеві необхідно передати не лише зміст висловлювання, а і його прагматичний та емоційний ефект.

1.2. Конотація як перекладознавча проблема

У сучасному перекладознавстві конотація розглядається як один із найскладніших компонентів значення з точки зору міжмовного відтворення. Якщо денотативний зміст слова переважно піддається

словниковій фіксації, то конотативний компонент значною мірою залежить від контексту, інтонації, комунікативної ситуації та культурного середовища функціонування мовної одиниці. Саме тому проблема передачі конотації виходить далеко за межі формальної мовної еквівалентності й безпосередньо пов'язується з прагматикою перекладу.

У лінгвістичних дослідженнях конотація традиційно трактується як багатокomпонентне явище. Вона може включати емоційні, оцінні, стилістичні та асоціативні елементи, які супроводжують основне значення слова. Як зазначає О. О. Селіванова, конотація є «додатковим макрокомпонентом семантики мовної одиниці», що формується під впливом культурного та комунікативного досвіду мовців [Селіванова, 2006, с. 240]. Таким чином, значення слова реалізується не ізольовано, а в межах конкретної мовленнєвої ситуації.

Подібний підхід простежується і в працях Ф. С. Бацевича, який наголошує, що мовна комунікація передбачає передачу не лише інформації, а й емоційно-прагматичного ставлення мовця до висловлюваного [Бацевич, 2004, с. 127]. У цьому контексті конотація безпосередньо впливає на сприйняття висловлювання адресатом, оскільки саме вона часто визначає тональність комунікації, рівень експресії та характер міжособистісних взаємин.

Для перекладознавства така багатшаровість конотативного значення створює суттєві труднощі. На відміну від денотативної інформації, конотація рідко має повністю еквівалентне відтворення в іншій мові. Це пояснюється не лише мовними відмінностями, а й культурною специфікою функціонування окремих лексичних одиниць. І. В. Корунець підкреслює, що адекватний переклад передбачає передачу не лише змісту, а й стилістичних та емоційних характеристик оригіналу [Корунець, 2003, с. 157].

Саме

тому

перекладачеві нерідко доводиться відходити від буквального відповідника задля збереження комунікативного ефекту висловлювання.

Особливо помітною ця проблема стає під час перекладу стилістично зниженої та обсценної лексики. Подібні мовні одиниці характеризуються високим рівнем експресивності та соціальної маркованості, а їх функціонування значною мірою залежить від інтонації, ситуації спілкування та взаємин між мовцями. Л. О. Ставицька зазначає, що обсценна лексика у сучасному мовленні виконує не лише функцію мовної агресії, а й може бути засобом емоційної розрядки, гумору або групової самоідентифікації [Ставицька, 2008, с. 41]. Відповідно, під час перекладу важливо враховувати не тільки буквальне значення такої одиниці, а і її прагматичну роль у конкретному комунікативному середовищі.

Показовою в цьому аспекті є португальська лексема *caralho*, яка у різних контекстах може функціонувати як вигук здивування, емоційний підсилювач, маркер роздратування або засіб агресивного мовлення. Її буквальне відтворення українською мовою далеко не завжди є комунікативно доцільним, оскільки ступінь експресивності та соціальної прийнятності відповідних українських одиниць може істотно відрізнятись. Унаслідок цього перекладач змушений обирати між формальною точністю та прагматичною адекватністю перекладу.

Подібна ситуація виникає навіть у випадках, коли мовні одиниці мають прямі словникові відповідники. Наприклад, португальське *merda* та українське «гімно» загалом збігаються на денотативному рівні, однак їхня стилістична вага й характер функціонування можуть відрізнятись залежно від мовленнєвої ситуації. У дружньому або іронічному контексті подібна лексика здатна виконувати функцію емоційного зближення чи мовної гри, тоді як у конфліктному середовищі — посилювати агресію та

конфронтацію. Саме тому формальна еквівалентність ще не гарантує повноцінного відтворення конотативного ефекту.

У зв'язку з цим у сучасному перекладознавстві дедалі більшого значення набуває поняття функціонально-комунікативної адекватності перекладу. Перекладач повинен орієнтуватися не лише на буквальне значення слова, а й на той емоційний, стилістичний та прагматичний вплив, який висловлювання справляє на адресата. Це особливо актуально для аудіовізуального перекладу, де репліки персонажів функціонують у тісному зв'язку з інтонацією, акторською грою, темпом мовлення та загальною атмосферою сцени.

Таким чином, конотація постає як складний багаторівневий феномен, відтворення якого в перекладі потребує не механічного пошуку словникових відповідників, а комплексного врахування мовних, культурних і прагматичних чинників. Саме тому переклад конотативно маркованої лексики значною мірою набуває характеру інтерпретації, де головним завданням стає збереження функціонального та емоційного ефекту оригінального висловлювання.

1.3. Стилістично знижена лексика як об'єкт перекладу

Стилістично знижена лексика є невіддільним компонентом сучасної комунікації, насамперед у сфері усного, художнього та аудіовізуального мовлення. Її функціонування виходить далеко за межі простого називання предметів чи явищ, оскільки подібні мовні одиниці виконують виразну емоційно-експресивну, соціальну та прагматичну функції. Саме через це стилістично знижена лексика становить особливий інтерес для перекладознавства, адже її відтворення потребує врахування не лише семантики, а й ширшого комунікативного контексту.

У сучасній лінгвістиці до стилістично зниженої лексики зазвичай відносять просторіччя, жаргон, сленг, вульгаризми та обценні одиниці. Спільною рисою цих мовних елементів є їх відхилення від нейтральної

літературної норми та виразна залежність від соціального середовища функціонування. Як зазначає М. П. Кочерган, подібна лексика використовується переважно в умовах неофіційного спілкування та характеризується зниженим ступенем нормативності [Кочерган, 2006, с. 284].

Водночас стилістично знижене мовлення не слід розглядати виключно як порушення мовної норми. У багатьох випадках воно виконує важливі комунікативні функції: допомагає створити ефект невимушеності, підкреслює емоційний стан мовця, маркує групову належність або слугує засобом мовної характеристики персонажа. Ф. С. Бацевич наголошує, що вибір мовних засобів безпосередньо пов'язаний із прагматикою комунікації, адже мовлення передає не лише інформацію, а й соціальні та емоційні характеристики учасників спілкування [Бацевич, 2004, с. 127].

Особливе місце у складі стилістично зниженої лексики посідають сленг і жаргон. В українських соціолінгвістичних дослідженнях вони розглядаються як різновиди соціально маркованого мовлення, властивого окремим віковим, професійним або соціальним групам. Л. Т. Масенко зазначає, що сленг є не лише формою мовної експресії, а й способом групової самоідентифікації та дистанціювання від офіційного мовного стандарту [Масенко, 2010, с. 214]. Саме тому сленгові та жаргонні одиниці нерідко містять значний культурний і соціальний компонент, який складно передати засобами іншої мови.

Окрему проблему для перекладу становить обценна лексика. Її специфіка полягає у високому рівні емоційної насиченості та тісному зв'язку з мовними табу. Л. О. Ставицька підкреслює, що обценні одиниці в сучасному мовленні можуть виконувати різні функції — від агресивної та інвективної до гумористичної або контактовстановлювальної [Ставицька, 2008, с. 41]. Іншими словами, лайлива лексика далеко не завжди використовується для прямої образи співрозмовника; нерідко вона

виступає емоційним підсилювачем або маркером неформальної близькості між мовцями.

Саме ця багатофункціональність значно ускладнює процес перекладу стилістично зниженої лексики. Перекладачеві необхідно враховувати не лише буквальне значення мовної одиниці, а й ступінь її експресивності, рівень табуованості, інтонаційне навантаження та соціокультурні особливості її функціонування. І. В. Корунець зазначає, що адекватний переклад передбачає передачу не тільки змісту, а й стилістичного та прагматичного ефекту висловлювання [Корунець, 2003, с. 157]. У випадку стилістично зниженої лексики це особливо важливо, оскільки саме конотативний компонент часто визначає загальний тон репліки та характер міжособистісної взаємодії.

Складність перекладу також пов'язана з тим, що в різних мовах ступінь допустимості експресивної лексики може істотно відрізнятися. Те, що в одній мовній культурі сприймається як звичний елемент неформального спілкування, в іншій може мати значно грубіший або навіть неприйнятний характер. Через це перекладач нерідко змушений шукати компроміс між збереженням автентичності мовлення персонажів та адаптацією тексту до мовних норм і очікувань цільової аудиторії.

Особливо виразно ця проблема простежується в аудіовізуальному перекладі, де стилістично знижена лексика тісно взаємодіє з інтонацією, темпом мовлення, невербальними засобами та загальною атмосферою сцени. У португальському серіалі “Хвилі змін” обценні та розмовні одиниці є важливим елементом мовної характеристики персонажів і формування реалістичного середовища. Наприклад, лексема *caralho* може функціонувати як емоційний підсилювач, вигук роздратування або маркер

внутрішньогрупової близькості. У перекладі подібні одиниці нерідко передаються через часткову нейтралізацію, модуляцію або компенсацію, що безпосередньо впливає на емоційний тон репліки.

Подібним чином функціонує й лексема *merda*, яка залежно від ситуації може виражати страх, роздратування, відчай або іронію. Формально український відповідник «гімно» є достатньо близьким на денотативному рівні, однак його прагматичний ефект може змінюватися залежно від контексту та інтонації. Це ще раз підтверджує, що переклад стилістично зниженої лексики не може ґрунтуватися виключно на словниковій відповідності.

Отже, стилістично знижена лексика є складним і багатофункціональним об'єктом перекладу, у якому поєднуються мовні, соціальні, культурні та прагматичні аспекти. Її адекватне відтворення вимагає від перекладача не лише знання мовних відповідників, а й глибокого розуміння комунікативної ситуації, характеру персонажів та особливостей функціонування експресивної лексики в обох мовних культурах.

1.4. Репрезентація соціальних характеристик персонажів та мовного середовища серіалу

У сучасному перекладознавстві мовлення персонажів художнього твору розглядається не лише як засіб передачі інформації, а і як важливий маркер соціальної ідентичності, емоційного стану та міжособистісних відносин. Особливо виразно це простежується в аудіовізуальному дискурсі, де мовлення функціонує у взаємодії з інтонацією, візуальним рядом, жестами та комунікативною ситуацією. Як зазначають Б. Хатім та І. Мейсон, мовні особливості персонажів у художньому тексті беруть участь у формуванні їхнього соціального образу, оскільки через вибір лексики, регістру та стилістичних засобів репрезентуються соціальний статус, регіональна належність, емоційний стан і характер взаємин між

персонажами [Natim, Mason, 1990, p. 102–106]. У зв'язку з цим переклад художнього діалогу передбачає відтворення не лише денотативного змісту реплік, а й тих соціальних конотацій, які визначають загальний характер мовного середовища твору.

Показовим у цьому аспекті є португальський серіал “Хвилі змін”, події якого розгортаються в невеликій острівній спільноті на Азорських островах. Соціальне середовище серіалу формується під впливом локальної ізольованості, економічної нестабільності та тісних внутрішньогрупових зв'язків між мешканцями рибальського містечка. Саме тому мовлення персонажів характеризується високим рівнем експресивності, значною кількістю стилістично зниженої лексики та домінуванням неформального комунікативного реєстру.

У мовленні персонажів регулярно функціонують сленгові, просторічні та обсценні одиниці, які виконують не лише емоційно-експресивну, а й соціально-маркувальну функцію. Наприклад, уживання лексеми *caralho* у репліках на кшталт *Calma lá, caralho!* або *Olha o craque, caralho!* не обмежується вираженням агресії чи роздратування. У межах внутрішньогрупового спілкування ця одиниця може виконувати функцію емоційного підсилення, маркувати неформальність комунікації або сигналізувати про близькість між співрозмовниками. Таким чином, стилістично маркована лексика в серіалі нерідко набуває позитивної або солідаризованої конотації, що є важливим для формування мовних характеристик персонажів.

Окрему роль у створенні мовного середовища серіалу відіграють елементи азорського варіанта португальської мови. У соціолінгвістичних дослідженнях регіональні мовні варіанти часто розглядаються як маркери неофіційного або стилістично зниженого мовлення, оскільки вони функціонують поза межами стандартизованої літературної норми. За

спостереженнями П. Традгілла, діалектні елементи в художньому дискурсі виконують функцію соціального маркування персонажа та вказують на його регіональну або соціальну належність [Trudgill, 2000, p. 37–42].

У серіалі азорський мовний варіант реалізується переважно через фонетичні та інтонаційні особливості, а також окремі регіональні лексеми. Водночас у межах досліджуваного матеріалу такі елементи не становлять основного об'єкта перекладу, оскільки значна частина регіональної специфіки передається саме через звучання усного мовлення. Це ускладнює їхнє безпосереднє відтворення в українському субтитрованому перекладі, де перекладач позбавлений можливості повноцінно передати фонетичну своєрідність мовлення персонажів. Саме тому основна увага в роботі зосереджується насамперед на передачі конотативно маркованої лексики як більш виразного засобу репрезентації соціального середовища серіалу.

Соціолінгвістична варіативність мовлення персонажів простежується також у різних типах комунікативної поведінки. Молодші персонажі використовують значну кількість сленгових та обценних одиниць, що підкреслює їхню імпульсивність, емоційність і групову солідарність. Натомість персонажі, пов'язані з кримінальним середовищем, демонструють мовлення з вищим рівнем агресивної експресії та конфронтаційності. Представники старшого покоління здебільшого використовують стриманіший регістр, однак і в їхньому мовленні зберігаються елементи локальної розмовної норми, що підкреслює замкненість і мовну однорідність спільноти.

Таким чином, мовне середовище серіалу “Хвилі змін” виконує не лише фонову, а й важливу соціально-репрезентативну функцію. Конотативно марковані одиниці беруть участь у формуванні мовних портретів персонажів, відтворенні емоційного тону сцен та репрезентації

соціальних взаємин усередині спільноти. У зв'язку з цим переклад таких одиниць передбачає не лише пошук формальних відповідників, а й відтворення ширшого соціально-прагматичного ефекту аудіовізуального твору, що зумовлює необхідність використання різних перекладацьких прийомів і способів адаптації конотативного значення.

1.5.1. Перекладацькі трансформації в теорії перекладу

У сучасному перекладознавстві процес міжмовного відтворення тексту розглядається як система перекладацьких трансформацій, що забезпечують перехід від одиниць вихідної мови до одиниць мови перекладу з урахуванням семантичних, прагматичних і стилістичних особливостей. Перекладацька трансформація у цьому контексті розуміється не як спотворення змісту, а як свідомий інструмент адаптації, спрямований на досягнення функціональної адекватності перекладу.

Однією з класичних праць у галузі перекладознавства є концепція Ж.-П. Віне та Ж. Дарбельне, у межах якої дослідники виокремили низку перекладацьких прийомів, зокрема модуляцію, адаптацію та транспозицію, що застосовуються для передачі значення й прагматичного ефекту висловлювання в іншій мові [Vinay, Darbelnet, 1958]. У межах їхньої концепції особлива увага приділяється саме непрямим трансформаціям, які дозволяють передавати зміст за умов відсутності прямої відповідності між мовними системами.

Подальший розвиток теорії перекладацьких трансформацій представлений у працях Вілена Наумовича Комісарова, який систематизував перекладацькі операції та виділив лексичні, граматичні та лексико-граматичні трансформації. Такий підхід дозволяє розглядати переклад як багаторівневий процес перетворення мовного матеріалу, де кожен тип трансформації відповідає певному аспекту мовної структури.

У межах даного дослідження також релевантною є концепція радянського лінгвіста та перекладача Якова Йосиповича Рецкера, який запровадив поняття закономірних відповідників та розмежував еквіваленти, варіантні відповідники та контекстуальні заміни. Його підхід є особливо важливим для аналізу конотативно маркованої лексики, оскільки підкреслює залежність перекладацького рішення від контексту, а не лише від словникової відповідності.

Узагальнюючи зазначені підходи, можемо констатувати, що перекладацькі трансформації становлять єдину систему стратегій, спрямованих на подолання міжмовних і міжкультурних розбіжностей. Вони забезпечують можливість передання як денотативного, так і конотативного змісту висловлювання, однак у випадку стилістично маркованої лексики особливого значення набуває саме прагматичний аспект перекладу, що виходить за межі формальної еквівалентності.

1.5.2. Нейтралізація та евфемізація як способи відтворення конотативно маркованої лексики

У процесі перекладу стилістично зниженої та інвективної лексики перекладач стикається з необхідністю узгодження двох взаємопов'язаних чинників — збереження експресивного потенціалу висловлювання та відповідності нормам мови перекладу. У цьому контексті особливої ваги набувають такі способи перекладу, як нейтралізація та евфемізація, що функціонують у межах ширших процесів прагматичної адаптації та стилістичної трансформації тексту (див. підходи Жана-Поля Віне, Жана Дарбельне, Якова Рецкера).

Нейтралізація у перекладі розглядається як один із способів семантичної трансформації, за якого стилістично або емоційно маркована одиниця замінюється нейтральнішим відповідником із частковим послабленням експресивного ефекту [Селіванова О. О. *Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія*. — Полтава : Довкілля-К, 2006.

— С. 417]. У межах цього дослідження нейтралізація розуміється як зниження ступеня стилістичної маркованості мовної одиниці шляхом заміни її на нейтральний або менш експресивний відповідник. Такий спосіб перекладу призводить до часткової втрати конотативного навантаження, проте дозволяє зберегти загальний зміст висловлювання та забезпечити його комунікативну прийнятність. Евфемізація розглядається як окремий випадок нейтралізації, що передбачає заміну табуйованих, грубих або соціально неприйнятних елементів мовлення більш м'якими, нормативно допустимими відповідниками.

Аналіз матеріалу португальського серіалу “Хвилі змін” засвідчує, що зазначені способи перекладу найчастіше застосовуються у ситуаціях неформального або іронічного спілкування, де важливим є збереження комунікативного наміру без надмірної експлікації обценності. Так, у репліці *Corre, ó baboso do caralho!* переклад “Швидше давай, телепню!” демонструє евфемізацію: обценний компонент *caralho* не відтворюється безпосередньо, натомість передається загальний іронічно-фамільярний тон висловлювання. У цьому випадку зберігається прагматичний ефект, однак інтенсивність експресії знижується.

Подібна трансформація спостерігається у висловлюванні *Não foda a cabeça do Carlhinhos!*, перекладеному як “Не дражни Карліньюша!”. Тут відбувається поєднання евфемізації та нейтралізації: дієслово *foder*, що має виразно обценне забарвлення, замінюється на нейтральніший відповідник, унаслідок чого агресивний потенціал висловлювання суттєво послаблюється. Це впливає на сприйняття міжособистісної взаємодії персонажів, роблячи її менш конфліктною.

В окремих випадках нейтралізація має частковий характер і реалізується як згладжування експресії без повного усунення емоційного напруження. Наприклад, у репліці *Calma lá, caralho!* переклад “Гей, заспокойся, блін!” зберігає імпульсивність висловлювання, але замінює

грубу обценну одиницю на менш різку розмовну форму. Такий прийом дозволяє підтримати динаміку комунікації, водночас адаптуючи її до норм українського мовлення.

Отже, нейтралізація та евфемізація виступають ефективними способами досягнення комунікативної адекватності перекладу в умовах міжкультурних розбіжностей. Водночас їх застосування супроводжується редукцією конотативного потенціалу висловлювання, що підтверджує необхідність балансування між збереженням експресії та дотриманням соціокультурних норм мови перекладу.

1.5.3. Модуляція як спосіб відтворення конотативного значення

У системі перекладацьких трансформацій особливе місце посідає модуляція, яка дозволяє передавати зміст висловлювання шляхом зміни способу його вираження при збереженні загального комунікативного ефекту. У класичній типології Жана-Поля Віне та Жана Дарбельне модуляція розглядається як одна з непрямих перекладацьких процедур, що застосовуються у випадках, коли буквальний переклад є неможливим або неприродним для мови перекладу.

Модуляція передбачає зміну семантичної перспективи висловлювання, тобто перехід від одного способу концептуалізації ситуації до іншого. У контексті перекладу конотативно маркованої лексики це означає, що перекладач відтворює не форму мовної одиниці, а її функцію, зокрема емоційний вплив, оцінне значення або соціальний ефект.

На матеріалі португальського серіалу “Хвилі змін” модуляції реалізується у випадках, коли збереження буквального значення окремих компонентів висловлювання не забезпечує адекватного відтворення його прагматичного змісту. Наприклад, у репліці *Olha o craque, caralho!* переклад “Наша зірка футболу, сука!” демонструє зміну способу вираження: обценний компонент *caralho* не відтворюється буквально, але його функція емоційного підсилення передається через інший

експресивний елемент. У цьому випадку досягається збереження загального комунікативного ефекту, хоча структура висловлювання зазнає трансформації.

Подібний прийом спостерігається у висловлюванні *Putá merda, o que se passa?*, перекладеному як “Чорт забирай, що це таке?”. Тут відбувається модуляція на рівні емоційної реакції: обценна одиниця замінюється на нормативно прийнятний вигук, який виконує аналогічну функцію вираження здивування або роздратування. Таким чином, переклад орієнтується не на формальну відповідність, а на відтворення емоційного стану мовця.

Важливою особливістю модуляції є її здатність забезпечувати баланс між експресивністю та прийнятністю перекладу. На відміну від нейтралізації, яка знижує інтенсивність висловлювання, модуляція дозволяє зберегти або навіть відтворити емоційний ефект внаслідок зміни мовних засобів. Це робить її особливо ефективною при перекладі стилістично зниженої лексики, де ключовим є не буквальне значення, а прагматична функція.

Таким чином, модуляція виступає одним із найбільш гнучких способів відтворення конотативного значення, оскільки дозволяє адаптувати висловлювання до норм мови перекладу без істотної втрати його комунікативного потенціалу.

1.5.4. Компенсація як спосіб відтворення конотативного потенціалу

У процесі перекладу конотативно маркованої лексики неминучими є часткові втрати експресивного, стилістичного або прагматичного значення. Це зумовлено відмінностями між мовними системами, культурними нормами та ступенем допустимості обценної лексики в різних мовах. У таких випадках важливим інструментом забезпечення адекватності перекладу виступає компенсація.

У перекладознавстві компенсація традиційно розглядається як спосіб відшкодування втрат, що виникають у процесі перекладу, шляхом перенесення відповідного ефекту в іншу частину тексту або вираження його за допомогою інших мовних засобів. Хоча цей термін не завжди фіксується в межах окремих класифікацій перекладацьких трансформацій (зокрема в Якова Рецкера), він широко використовується в загальній теорії перекладу і часто розглядається у зв'язку з явищем перекладацьких втрат (див., зокрема, підходи Жана-Поля Віне та Жана Дарбельне).

Компенсація передбачає, що елемент, який не може бути безпосередньо відтворений у перекладі, не зникає повністю, а відновлюється на іншому рівні або в іншій частині висловлювання. У контексті перекладу стилістично зниженої лексики це означає, що обценний або експресивний компонент може бути опущений або змінений, але його функція зберігається через інші засоби — наприклад, шляхом введення додаткового експресивного елемента.

На матеріалі серіалу “Хвилі змін” компенсація проявляється у випадках, коли пряме відтворення обценної одиниці є неможливим або недоцільним. Наприклад, у репліці *O que fizemos para merecer esta sina, caralho?* переклад “Що ми зробили, щоб заслужити цієї, сука, долі?” демонструє перенесення експресивного навантаження: обценний компонент не відтворюється буквально у тій самій позиції, проте компенсується шляхом введення іншої експресивної одиниці, яка забезпечує збереження емоційного напруження висловлювання.

Подібна стратегія дозволяє перекладачеві уникнути буквального відтворення потенційно неприйнятних елементів, водночас зберігаючи загальний прагматичний ефект. Таким чином, компенсація виступає засобом досягнення функціональної еквівалентності, коли формальна відповідність поступається місцем відтворенню комунікативного впливу.

Важливо підкреслити, що компенсація тісно пов'язана з іншими перекладацькими прийомами, зокрема з нейтралізацією та модуляцією. У багатьох випадках вона функціонує не ізольовано, а як частина комплексної перекладацької стратегії, спрямованої на балансування між точністю, експресивністю та соціокультурною адекватністю.

Отже, компенсація є ключовим механізмом збереження конотативного потенціалу висловлювання в умовах неминучих перекладацьких втрат, що підтверджує її важливу роль у перекладі стилістично маркованої лексики.

1.5.5. Вплив перекладацьких прийомів на адекватність і еквівалентність перекладу

У сучасному перекладознавстві категорії адекватності та еквівалентності розглядаються як ключові критерії оцінки якості перекладу. При цьому еквівалентність традиційно пов'язується зі ступенем відповідності між вихідним і перекладним текстом на різних рівнях (семантичному, структурному, стилістичному), тоді як адекватність орієнтована на досягнення комунікативної мети перекладу з урахуванням конкретних умов сприйняття.

У контексті відтворення конотативно маркованої лексики ці категорії набувають особливої складності, оскільки буквальна еквівалентність не гарантує збереження прагматичного ефекту висловлювання. Як показує аналіз матеріалу серіалу “Хвилі змін”, перекладацькі рішення часто передбачають свідоме відхилення від формальної відповідності задля досягнення комунікативної адекватності.

Так, застосування нейтралізації та евфемізації забезпечує відповідність нормам мови перекладу та підвищує прийнятність тексту для цільової аудиторії, однак супроводжується зниженням експресивності та частковою втратою конотативного значення. У таких випадках переклад

зберігає денотативну точність, але втрачає частину прагматичного потенціалу.

Модуляція, навпаки, дозволяє досягти вищого рівня функціональної еквівалентності, оскільки орієнтується не на формальну структуру, а на відтворення комунікативного ефекту. Завдяки зміні способу вираження змісту перекладач може зберегти емоційне та оцінне навантаження висловлювання навіть за відсутності прямих відповідників.

Компенсація виступає механізмом відновлення втраченого конотативного змісту та забезпечує баланс між різними аспектами еквівалентності. Вона дозволяє частково нейтралізувати негативні наслідки інших трансформацій, перерозподіляючи експресивне навантаження в межах висловлювання або ширшого контексту.

Таким чином, різні перекладацькі прийоми по-різному впливають на співвідношення адекватності та еквівалентності перекладу. Нейтралізація та евфемізація тяжіють до забезпечення соціокультурної прийнятності, модуляція — до збереження функціонального ефекту, а компенсація — до відновлення втрачених компонентів значення. У результаті переклад конотативно маркованого мовлення постає як процес балансування між цими параметрами, де жоден із них не може бути реалізований повною мірою без урахування інших.

Висновки до теоретичного розділу

У результаті теоретичного аналізу було встановлено, що конотативно маркована лексика є складним багаторівневим явищем, у якому поєднуються семантичні, емоційні, стилістичні та прагматичні компоненти. На відміну від нейтральних мовних одиниць, її значення значною мірою залежить від контексту функціонування, інтонації, соціального середовища та комунікативної ситуації. Саме тому конотація постає не як другорядний елемент значення, а як один із ключових чинників формування мовленнєвого ефекту.

У межах дослідження було уточнено зміст основних понять, пов'язаних із конотативно маркованим мовленням, зокрема понять конотації, стилістично зниженої, обценної, лайливої, жаргонної та сленгової лексики. Аналіз наукових праць українських і закордонних мовознавців засвідчив, що подібні мовні одиниці виконують широкий спектр функцій: експресивну, оцінну, контактовстановлювальну, прагматичну та соціально-ідентифікаційну. Особливо важливим для цього дослідження є положення про те, що обценна та стилістично знижена лексика не завжди функціонує як засіб агресії або образи, а нерідко виступає маркером емоційної близькості, внутрішньогрупової солідарності чи мовної гри.

Теоретичний огляд також дозволив встановити, що конотація становить одну з найскладніших перекладознавчих проблем. На відміну від денотативного значення, конотативний компонент далеко не завжди має прямі відповідники в мові перекладу, оскільки його реалізація залежить від культурних норм, соціальних уявлень та особливостей функціонування мовних реєстрів у конкретній мовній спільноті. У зв'язку з цим перекладачеві доводиться орієнтуватися не лише на формальну еквівалентність, а насамперед на збереження функціонально-комунікативного ефекту висловлювання.

Основну увагу було приділено стилістично зниженій лексиці як об'єкту перекладу. Встановлено, що її відтворення вимагає врахування не лише лексичного значення, а й ступеня експресивності, рівня табуйованості, прагматичної інтенції мовця та особливостей комунікативної ситуації. Саме тому переклад конотативно маркованих одиниць може здійснюватися як шляхом використання прямих відповідників, так і за допомогою різних перекладацьких прийомів і семантичних трансформацій, зокрема нейтралізації, евфемізації, модуляції та компенсації.

Таким чином, теоретичні положення, розглянуті в першому розділі, формують методологічну основу подальшого аналізу перекладу конотативно маркованої лексики на матеріалі португальського серіалу “Хвилі змін”. Водночас у процесі аналізу було встановлено, що окремі перекладацькі прийоми можуть реалізовуватися комплексно та поєднувати ознаки кількох трансформацій одночасно. Зокрема, модуляція нерідко супроводжується частковою нейтралізацією експресивності, тоді як компенсація може поєднуватися зі зміною стилістичного регістру або прагматичного ефекту висловлювання. Це свідчить про умовність чіткого розмежування перекладацьких прийомів у процесі відтворення конотативно маркованого мовлення.

РОЗДІЛ 2. ВІДТВОРЕННЯ КОНОТАТИВНО МАРКОВАНОЇ ЛЕКСИКИ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ СЕРІАЛУ “ХВИЛІ ЗМІН”

2.1 Принципи відбору та аналізу матеріалу

Практична частина дослідження базується на аналізі мовлення персонажів португальського серіалу “Хвилі змін”, представленого в оригінальній португальській аудіодоріжці та українських субтитрах. Обраний матеріал дозволяє простежити, яким чином конотативно марковані мовні одиниці функціонують у природному комунікативному середовищі та як вони трансформуються в процесі перекладу.

У межах дослідження було відібрано 20 реплік, що містять конотативно марковану лексику різного типу — обценну, лайливу, жаргонну та стилістично знижену. Можна припустити, що така кількість є достатньою для виявлення типових перекладацьких стратегій, оскільки вона охоплює різні комунікативні ситуації — від дружнього неформального спілкування до відкритого конфлікту. Водночас добір матеріалу орієнтований не стільки на кількісне охоплення, скільки на якісну репрезентативність мовних явищ.

Відбір прикладів не був випадковим чи то суто формальним. Матеріал дослідження формувався методом суцільної вибірки: до аналізу включалися всі репліки персонажів серіалу, що містили конотативно марковану, стилістично знижену або обценну лексику, яка виконує помітну комунікативну функцію — тобто не просто присутня, а впливає на сприйняття персонажа, задає тон взаємодії або підсилює емоційний ефект висловлювання. Іншими словами, ключовим критерієм став не сам факт уживання відповідної лексеми, а її роль у конкретній ситуації мовлення.

Окрему увагу було приділено контексту, оскільки одна й та сама мовна одиниця може функціонувати по-різному залежно від інтонації, взаємин між персонажами та розвитку сцени. Наприклад, обценна лексика

в конфліктній ситуації зазвичай виконує агресивну функцію, тоді як у дружньому або іронічному спілкуванні вона може втрачати пряме образливе значення й набувати рис фамільярності або гумору. Таким чином, аналіз матеріалу здійснювався не ізольовано на рівні окремих слів, а з урахуванням ширшого дискурсивного контексту, комунікативної ситуації та прагматичних особливостей реплік. Для визначення конотативного значення, рівня експресивності та стилістичного статусу лексичних одиниць застосовувався метод семантичного аналізу.

Окремо варто враховувати специфіку аудіовізуального перекладу, зокрема субтитрування, яке накладає додаткові обмеження на перекладацькі рішення. Йдеться про необхідність лаконічності, синхронізації з відеорядом та обмеження обсягу тексту, що безпосередньо впливає на можливість повного відтворення конотативних значень. Ймовірно, саме ці фактори зумовлюють часте використання нейтралізації або евфемізації, оскільки перекладач змушений балансувати між точністю передачі змісту та зручністю сприйняття для глядача.

Для уточнення семантики, конотативного значення та стилістичного статусу окремих лексем у дослідженні використовувалися дані тлумачних словників португальської та української мов, зокрема онлайн-словника *Dicionário Priberam da Língua Portuguesa*, Словника української мови в 11 томах за редакцією І. К. Білодіда, а також матеріали Словника української мови у 20 томах, що дають змогу простежити стилістичні та соціолінгвістичні характеристики мовних одиниць. Це дозволяє не лише зафіксувати словникові значення відповідних одиниць, а й точніше визначити ступінь їхньої стилістичної маркованості та характер конотації. Окремі стилістично знижені та жаргонні одиниці також уточнювалися за працею Л. О. Ставицької “Український жаргон. Словник” (2005).

Методологічно дослідження поєднує дескриптивний і функціональний підходи. З одного боку, фіксуються конкретні

перекладацькі рішення (нейтралізація, евфемізація, модуляція, компенсація), з іншого — оцінюється їхній вплив на збереження або трансформацію конотативного потенціалу висловлювання. Такий підхід дозволяє перейти від простого опису того, що саме зробив перекладач, до інтерпретації причин цих рішень та їхнього комунікативного ефекту.

У межах аналізу кожен приклад розглядався за такими параметрами: тип конотації (позитивна, негативна або змішана), ступінь експресивності, рівень агресії, характер комунікативної інтенції та соціолінгвістичні характеристики мовлення. Це дає змогу розглядати переклад не як механічну заміну мовних одиниць, а як складний процес інтерпретації, в якому враховуються як мовні, так і позамовні чинники.

Розгляд перекладацьких рішень у цьому розділі має переважно дескриптивний характер, оскільки його метою є фіксація та аналіз реальних практик перекладу. Водночас отримані результати дозволяють сформулювати окремі узагальнення прескриптивного типу, зокрема щодо доцільності використання певних перекладацьких стратегій залежно від комунікативної ситуації.

2.2 Нейтралізація та евфемізація як способи відтворення конотативно маркованої лексики

У межах аналізу перекладу конотативно маркованої лексики особливу увагу привертають такі способи, як нейтралізація та евфемізація, які посідають важливе місце в системі перекладацьких трансформацій. Вони широко описані в теорії перекладу як способи адаптації змісту до норм і очікувань цільової культури, особливо у випадках, коли вихідний текст містить стилістично знижену, обценну або культурно чутливу лексику.

У перекладознавстві нейтралізація розглядається як спосіб семантичної трансформації, за якого стилістично або емоційно маркована одиниця замінюється нейтральнішим чи менш експресивним

відповідником, унаслідок чого послаблюється інтенсивність емоційного або оцінного компонента висловлювання [Селіванова, 2006, с. 417]. У межах цього дослідження евфемізація розглядається як окремий різновид нейтралізації, що полягає у свідомому пом'якшенні грубих, табуйованих або соціально неприйнятних елементів мовлення з метою зниження їхньої стилістичної різкості. Подібне пом'якшення обценної лексики узгоджується із загальною тенденцією до часткового унормування аудіовізуального перекладу, особливо в медійному просторі, орієнтованому на широку аудиторію.

Можемо припустити, що у випадку аудіовізуального перекладу, зокрема субтитрування, роль цих прийомів ще більше зростає. Це пов'язано з низкою факторів: обмеженням обсягу тексту, необхідністю швидкого сприйняття інформації, а також орієнтацією на широку аудиторію, яка може мати різні соціальні та культурні очікування. Ймовірно, саме тому перекладачі часто уникають прямого відтворення обценної лексики, навіть якщо вона є функціонально значущою в оригіналі.

Водночас важливо підкреслити, що нейтралізація та евфемізація не є суто “технічними” прийомами. Їх застосування безпосередньо впливає на інтерпретацію персонажів, характер взаємодії між ними та загальний тон дискурсу. Зниження рівня експресивності може призводити до зміни сприйняття емоційного стану персонажа, його соціального статусу або навіть комунікативної інтенції.

З цієї точки зору постає питання балансу між адекватністю та еквівалентністю перекладу. Якщо орієнтуватися на формальну еквівалентність, тобто максимально точну передачу мовних засобів, то нейтралізація виглядає як відхилення від оригіналу. Однак у межах функціонального підходу така трансформація може вважатися

виправданою, якщо вона забезпечує збереження комунікативного ефекту або відповідає нормам цільової культури.

Водночас варто зауважити, що вибір між прямим відтворенням та евфемізацією залежить від низки чинників: характеру сцени (конфліктна чи дружня), ступеня емоційної напруги, соціальних ролей персонажів, а також жанрових особливостей твору. У дружньому або іронічному контексті обценна лексика може втрачати свою агресивність, і тоді її нейтралізація виглядає цілком природною. Натомість у конфліктних ситуаціях надмірне пом'якшення може призводити до втрати важливих смислових відтінків.

Таким чином, аналіз нейтралізації та евфемізації дозволяє не лише описати конкретні перекладацькі рішення, а й глибше зрозуміти механізми адаптації конотативно маркованої лексики в процесі міжмовної та міжкультурної комунікації. Далі розглянемо, як саме ці засоби реалізуються на матеріалі конкретних прикладів.

Приклад 1.1

- *Corre, ó, baboso do caralho!*
- «Швидше давай, телепню!»

У цьому прикладі спостерігається поєднання нейтралізації та евфемізації, що проявляється передусім у передачі обценної лексеми *caralho*. Згідно з даними Dicionário Priberam da Língua Portuguesa, лексема *caralho* має стилістичну позначку *calão*, що вказує на її належність до грубої розмовної або обценної лексики. Первинно ця одиниця позначає чоловічий статевий орган, однак у сучасному розмовному мовленні активно функціонує як багатофункціональний експресивний елемент. Зокрема, вона може вживатися як вигук, що виражає здивування, роздратування або захоплення, а також як інтенсивний підсилювач у складі різних конструкцій (*do caralho, como o caralho*), де вказує на високий ступінь ознаки.

У цьому контексті лексема *caralho* виконує насамперед функцію емоційного підсилювача й не спрямована безпосередньо на образу адресата.

Попри обценний характер одиниці, її конотація в межах дружнього внутрішньогрупового спілкування набуває амбівалентного характеру: стилістично знижена форма поєднується з позитивною або солідаризованою комунікативною функцією. Це свідчить про те, що конотативне значення обценної лексики не завжди є однозначно негативним і значною мірою залежить від соціального середовища, інтонації та характеру взаємин між мовцями. Воно не стільки спрямоване на адресата, скільки підкреслює емоційність висловлювання, надаючи йому більшої експресивності. Це підтверджується також загальним контекстом: репліка вимовляється у неформальній ситуації дружнього спілкування, де подібні мовні одиниці можуть втрачати свою первинну табуованість і функціонувати як елемент фамільярного стилю.

Лексема *baboso* у цьому контексті також не реалізує повною мірою своє негативне значення, а радше виступає як жартівливе звертання. У поєднанні з обценним підсилювачем вона формує типову для розмовного мовлення модель дружнього підколу, що базується на умовно-зневажливій, але не агресивній інтонації.

В українському перекладі обценний компонент повністю усувається, що свідчить про застосування нейтралізації. Натомість використано слово «телепню» з позначкою “розмовне”, яке, за Словником української мови (СУМ), означає людину, яку вважають недалекою або незграбною. Така заміна дозволяє зберегти загальний жартівливо-зневажливий тон, проте значно знижує рівень експресивності висловлювання.

Можна припустити, що перекладач свідомо відмовляється від буквального відтворення обценної одиниці, використовуючи метод субституції та орієнтуючись насамперед на комунікативну функцію репліки й характер взаємин між персонажами. Ймовірно, ключовим для перекладача було передати не рівень обценності лексеми, а її прагматичну функцію — дружнє емоційне підбурювання до дії. У цьому випадку

стилістично знижена одиниця реалізує не стільки агресивну, скільки солідаризовану конотацію, що створює складний емоційний ефект і ускладнює її переклад. Такий вибір виглядає виправданим, оскільки дозволяє зберегти прагматичний ефект висловлювання без порушення норм цільової мови.

Водночас варто зазначити, що внаслідок нейтралізації втрачається характерна для оригіналу інтенсивність експресивного підсилення, яку забезпечує використання лексеми *caralho*. Таким чином, переклад демонструє компроміс між збереженням комунікативної функції репліки та зниженням її стилістичної різкості. Подібне перекладацьке рішення може бути пов'язане також із міжкультурними відмінностями у сприйнятті обценної лексики, оскільки ступінь соціальної прийнятності нецензурного мовлення в різних мовних культурах суттєво відрізняється.

Приклад 1.2

- *Não foda a cabeça ao Carlinhos!*
- «Не дражни Карліньюша!»

На відміну від попереднього прикладу, тут маємо ситуацію, де обценна лексика виконує більш чітко виражену функцію роздратування та емоційного тиску. Згідно з даними *Dicionário Priberam da Língua Portuguesa*, дієслово *foder* має стилістичну позначку *calão* та у розмовному вжитку виходить за межі свого прямого значення, набуваючи переносних значень «дошкуляти», «створювати проблеми», «псувати» або «надокучати» [*foder*, in *Dicionário Priberam da Língua Portuguesa*].

Згідно з даними *Dicionário Priberam da Língua Portuguesa*, у конструкції *foder a cabeça* дієслово *foder* реалізує переносне ідіоматичне значення «надокучати», «доводити» або «діяти на нерви», тоді як обценний компонент частково десемантизується та функціонує переважно як експресивний підсилювач. Важливо, що така фраза має не лише

денотативний зміст, а й виражену емоційну напругу: вона сигналізує про втому, роздратування або бажання припинити небажану поведінку.

Український відповідник «не дражни Карліньюша» передає загальний зміст репліки, однак реалізує його через гіперонімічну заміну, оскільки дієслово «дражнити» є семантично ширшим і менш конфліктним порівняно з португальським *foder*. Водночас така генералізація поєднується з нейтралізацією експресивності. Дієслово «дражнити», відповідно до Словника української мови (СУМ), означає викликати роздратування або провокувати, проте не містить елементу грубості чи вербальної агресії.

Тут уже складніше однозначно оцінити перекладацьке рішення. З одного боку, можна допустити, що перекладач свідомо знижує рівень конфліктності, орієнтуючись на загальний тон сцени, де персонажі все ще перебувають у межах дружньої взаємодії. Імовірно, таке перекладацьке рішення зумовлене не лише семантикою окремої репліки, а й ширшим макроконтекстом епізоду, у межах якого персонажі перебувають у просторі дружньої взаємодії, а не відкритого конфлікту. Такий підхід виглядає логічним, якщо враховувати, що надмірна грубість у перекладі могла б створити враження сильнішого конфлікту з огляду на різне сприйняття стилістично знижених лексем у наших культурах.

З іншого боку, певна втрата емоційної напруги тут все ж відчутна. Оригінальне *não foda a cabeça* звучить різкіше, імпульсивніше і передає більш інтенсивне роздратування. Український варіант, навпаки, наближається до побутового, майже нейтрального застереження.

Ймовірно, у цьому випадку перекладач керувався прагненням зберегти комунікативну функцію висловлювання — прохання припинити дію — навіть ціною зниження його експресивності. Такий вибір виглядає виправданим у межах загальної стратегії нейтралізації, характерної для субтитрованого перекладу, хоча й демонструє типовий ефект “пом’якшення” мовленнєвої агресії.

Приклад 1.3

- *Puta merda, o que se passa?*
- «Чорт забирай, що це таке?»

Наступний приклад добре ілюструє ситуацію, коли обценна лексика в оригіналі виконує передусім емоційно-реактивну функцію, а не образливу. Вираз *puta merda* є типовою для розмовної португальської мови конструкцією, що поєднує лайливий компонент (*merda*) з підсилювачем (*puta*), формуючи інтенсивний вигук, який передає сильні емоції — здивування, роздратування або шок.

Згідно з *Dicionário Priberam da Língua Portuguesa*, лексема *merda* має стилістичну позначку *calão*, що вказує на її належність до грубої розмовної або вульгаризованої лексики. У переносному вживанні вона широко функціонує як маркер негативної оцінки, роздратування або емоційного напруження. У поєднанні з *puta* ступінь експресивності значно підвищується, однак важливо, що така конструкція не обов'язково спрямована на когось — вона часто є реакцією на ситуацію.

Саме це і спостерігаємо в даному контексті: персонажі потрапляють у небезпечну ситуацію (шторм), і репліка виступає спонтанною емоційною реакцією на раптову зміну обставин. Тут важливо не стільки “що саме сказано”, скільки “з якою силою це відчувається”.

Український переклад «чорт забирай» є значно менш грубим і належить до нормативно прийнятих вигуків. Фактично маємо типовий випадок евфемізації: обценний вираз замінюється стилістично нейтральнішим, але функціонально подібним засобом.

Цікавим є те, що при такій заміні емоція загалом зберігається. Можемо стверджувати, що перекладач орієнтувався саме на передачу стану персонажа — здивування та тривоги — а не на буквальне відтворення рівня мовної грубості. Такий підхід відповідає функціональній еквівалентності:

реакція героя сприймається як інтенсивна, навіть якщо мовні засоби змінені.

Водночас певна трансформація все ж відбувається. Оригінальний вираз *puta merda* має більш “різкий”, тілесний характер, тоді як «чорт забирай» тяжіє до традиційної, майже нейтральної емоційної формули. У результаті висловлювання стає менш грубим і більш універсальним для широкої аудиторії.

Такий вибір видається виправданим у контексті українського аудіовізуального перекладу, де надмірна концентрація обценної лексики часто сприймається як стилістично надмірна або неприродна для масової глядацької аудиторії. Отже, евфемізація в цьому випадку дозволяє частково зберегти негативну емоційну конотацію висловлювання, водночас адаптуючи ступінь його експресивності до норм цільової культури.

Приклад 1.4

- *Cheira, mas não toques, que essa merda não é para o teu bico.*

- «Понюхай, не торкайся. Ти на таке не заслужив.»

Цей приклад є показовим у тому сенсі, що нейтралізація тут поєднується не лише з евфемізацією, а й із частковою зміною семантичної структури висловлювання. В оригіналі маємо репліку з виразно зневажливим і ієрархічним підтекстом, який формується через поєднання кількох елементів.

Передусім варто звернути увагу на лексему *merda*, яка, за онлайн-словником Dicionário Priberam da Língua Portuguesa, належить до обценної лексики та може позначати як буквальне, так і переносне значення — «щось нікчемне», «погану річ», «непотріб». У цьому контексті вона виконує зневажливу функцію, підкреслюючи ставлення мовця до предмета розмови.

Однак ще більш важливим є вираз *não é para o teu bico*, який є ідіоматичним і означає, що щось «не для тебе», «ти цього не вартий» або

«це тобі не по зубах». У поєднанні з обценним компонентом він створює доволі жорсткий, принизливий ефект, спрямований на підкреслення соціальної дистанції між персонажами.

В українському перекладі ця багаторівнева структура суттєво спрощується. Обценна лексема *merda* повністю зникає, а ідіоматичний вираз передається через конструкцію «ти на таке не заслужив». Таким чином, відбувається не лише нейтралізація, а й певне переосмислення висловлювання.

Можна констатувати, що перекладач свідомо зміщує акцент зі зневажливого “ти недостойний” на більш морально-оцінне “ти не заслужив”. Така трансформація пом’якшує тон репліки й робить її менш образливою, хоча загальний зміст обмеження або заборони зберігається.

Водночас ця зміна має помітні наслідки для інтерпретації сцени. В оригіналі репліка підкреслює соціальну ієрархію та зверхність мовця, тоді як у перекладі цей аспект частково згладжується. Висловлювання звучить менш принизливо і більше нагадує оцінне судження, ніж акт домінування.

Ймовірно, таке перекладацьке рішення пов’язане не лише з прагненням уникнути надмірної грубості, а й із міжкультурними відмінностями у сприйнятті стилістично зниженої лексики, оскільки рівень допустимості обценних елементів у португальському та українському медійному просторі може істотно відрізнятися. Водночас можна стверджувати, що внаслідок цієї трансформації відбувається часткова втрата конотативної насиченості: зникає не лише обценний компонент, а й частина соціолінгвістичного підтексту, який був важливим для характеристики взаємин між персонажами.

Таким чином, цей приклад демонструє, що нейтралізація може супроводжуватися не лише зниженням експресивності, а й зміною смислових акцентів, що безпосередньо впливає на інтерпретацію комунікативної ситуації.

Приклад 1.5

- *Francesco, estamos fodidos.*
- «Франческо, нам гаплик.»

У цьому прикладі обсценна лексика функціонує як маркер різкого усвідомлення критичної ситуації. Дієслово *foder*, відповідно до онлайн-словника *Dicionário Priberam da Língua Portuguesa*, у переносному значенні може означати «потрапити в біду», «зазнати серйозних проблем» або «опинитися у безвихідному становищі», зберігаючи при цьому грубе, розмовне забарвлення.

Згідно з *Dicionário Priberam da Língua Portuguesa* форма *estamos fodidos* є стійким розмовним виразом, який передає не просто факт небезпеки, а емоційно насичене усвідомлення того, що ситуація є майже безнадійною. Тут обсценність виконує функцію інтенсифікації: вона підсилює відчуття паніки, стресу та безвиході.

В українському перекладі використано слово «гаплик», яке належить до розмовної, стилістично зниженої лексики й означає «кінець», «провал», «катастрофа». Хоча українська лексема «гаплик» не належить до обсценної лексики у вузькому розумінні, вона має виразне стилістично знижене та експресивне забарвлення, що дозволяє відтворити загальний емоційний стан персонажа. Такий випадок порушує важливе перекладознавче питання: чи можна вважати переклад еквівалентним, якщо один тип стилістично зниженої лексики передається іншим типом зі збереженням прагматичного ефекту.

На відміну від попередніх прикладів, тут не відбувається повної нейтралізації. Швидше можна говорити про функціональну заміну: обсценний елемент оригіналу компенсується українським розмовним еквівалентом, який передає подібний рівень емоційної напруги, хоча й іншими засобами.

Ймовірно, перекладач відмовляється від прямого відтворення обценності, орієнтуючись на адаптацію репліки до норм цільової культури та прагнучи зберегти природність українського мовлення. Такий вибір виглядає особливо вдалим з огляду на динаміку сцени: коротка, емоційна репліка потребує лаконічного і водночас виразного перекладу.

Ймовірно, у цьому випадку перекладач керувався принципом функціональної еквівалентності: замість збереження формальної грубості було відтворено сам комунікативний ефект — відчуття неминучої проблеми. У результаті переклад не лише зберігає зміст, а й звучить природно для цільової аудиторії.

Таким чином, цей приклад демонструє, що відсутність прямої обценності не обов'язково означає втрату експресивності. Навпаки, вдалий підбір розмовного відповідника може забезпечити адекватну передачу емоційного стану персонажа, навіть якщо формально мовні засоби суттєво відрізняються.

Приклад 6

- *Pensei que putinha só percebia de patinagem artística.*
- «Ого, наша курвочка не одне фігурне катання дивиться.»

Наступний приклад цікавий тим, що тут обценна лексика поєднується з іронією та прихованим сарказмом. Слово *putinha* є зменшувальною формою від *puta*, яка, за визначенням онлайн-словника Dicionário Priberam da Língua Portuguesa, належить до табуованої лексики та може вживатися як образливе позначення жінки. Водночас суфікс зменшуваності (-inha) пом'якшує форму, але не обов'язково зміст — навпаки, часто додає відтінку іронії або зверхності.

У цьому контексті висловлювання не функціонує як пряма образа, що підтверджується не лише лексичним наповненням репліки, а й інтонацією персонажа, особливостями звучання та загальним візуальним контекстом сцени. Швидше, це саркастичний коментар, який базується на

стереотипному уявленні про персонажа і несподіваному “відхиленні” від цього уявлення. Мовець ніби здивований, але це здивування подане у формі легкого приниження.

Український варіант «курвочка» досить точно передає цю подвійність. З одного боку, слово зберігає знижену, навіть грубувату стилістику, з іншого — суфікс -очк- створює ефект зменшення, який може сприйматися як іронічний або фамільярний. У цьому сенсі переклад виглядає доволі влучним.

Цікаво, що тут перекладач не обирає шлях нейтралізації, як у попередніх прикладах, а залишає стилістично знижений рівень. Можна стверджувати, що таке рішення зумовлене саме характером сцени: сарказм і легке приниження є ключовими для передачі інтенції мовця, і їх важко відтворити без відповідних мовних засобів.

Водночас відбувається певна адаптація. Українське «наша курвочка» звучить навіть трохи м’якше, ніж португальське *putinha*. Водночас формальне відтворення зменшувально-пестливого суфікса не обов’язково забезпечує повне збереження прагматичної функції висловлювання, оскільки ступінь іронії, фамільярності або зневаги значною мірою залежить від культурного та комунікативного контексту. Тобто переклад ніби балансує між збереженням експресії та уникненням надмірної грубості.

У цьому випадку особливо помітним є використання методу субституції, за якого перекладач орієнтується не на буквальне відтворення окремих морфем, а на передачу загального прагматичного ефекту висловлювання. Попри формальні розбіжності між одиницями оригіналу та перекладу, іронічно-зневажлива конотація репліки зберігається достатньо повно.

Приклад 7

- *Caralho, olha aí o meu joelho!*
- «Бляха! Обережно, коліно.»

У цьому випадку ми бачимо, що нейтралізація реалізується насамперед через пом'якшення ступеня обценності вихідної репліки. Португальське *caralho* належить до найбільш уживаних обценних одиниць розмовного мовлення і, залежно від контексту, може виражати широкий спектр емоцій — від агресії до здивування чи фізичного болю. У цій сцені слово використовується саме як спонтанна реакція на дискомфорт і переляк: персонаж хвилюється через травмоване коліно та намагається привернути увагу співрозмовника.

Український переклад «бляха» помітно знижує рівень грубості висловлювання. На відміну від *caralho*, ця одиниця сприймається радше як емоційний вигук розмовного характеру, а не як повноцінна обценна лексема. Водночас її експресивного потенціалу достатньо для передачі нервової реакції персонажа.

Цікаво, що основний емоційний акцент у перекладі переноситься не на сам вигук, а на другу частину репліки — «Обережно, коліно». Якщо в оригіналі емоційність значною мірою концентрується саме у *caralho*, то в українському варіанті напруга формується через короткі уривчасті конструкції, які імітують поспішне мовлення людини в стані стресу.

Можемо припустити, що перекладач свідомо обрав саме таке рішення, оскільки буквальне відтворення обценного елемента могло б звучати надто різко для ситуації, де домінує не агресія, а фізичний біль і тривожність. У результаті переклад зберігає емоційність сцени, але робить її менш грубою у стилістичному плані.

Даний приклад демонструє класичний випадок нейтралізації, коли обценний компонент замінюється пом'якшеним розмовним відповідником без суттєвої втрати прагматичного ефекту. Основна комунікативна функція репліки — передати раптову емоційну реакцію — при цьому повністю зберігається.

Приклад 8

- *Calma lá, caralho!*

- «Гей! Заспокоїлись, блін!»

У цьому випадку обценна лексема *caralho* функціонує як емоційний інтенсифікатор, який підсилює роздратування та напруженість висловлювання. Згідно з даними Dicionário Priberam da Língua Portuguesa, лексема *caralho* належить до розмовно маркованої та обценної лексики (*calão*) й активно використовується у неформальному мовленні як експресивний маркер емоційного стану [*caralho*, in *Dicionário Priberam da Língua Portuguesa*].

В українському перекладі ця одиниця передається через вигук «блін», який має значно нижчий ступінь обценності та сприймається радше як пом'якшений розмовний експресив. Унаслідок цього відбувається нейтралізація стилістичної різкості оригіналу при частковому збереженні емоційної конотації висловлювання.

Водночас комунікативна функція репліки загалом зберігається: персонаж, як і в оригіналі, намагається різко зупинити емоційну ескалацію ситуації. Імовірно, таке рішення пов'язане з адаптацією репліки до норм українського аудіовізуального дискурсу, у межах якого надмірна концентрація обценної лексики часто пом'якшується під час субтитрування.

Приклад 9

- *Foda-se... então, não ouviste as notícias, caralho?*

- «Бляха, ти що, новини не слухаєш?»

У цьому фрагменті оригінальна репліка містить одразу кілька експресивно маркованих елементів — вигук *foda-se* та обценну лексему *caralho*, які спільно формують високий рівень емоційного напруження. Обидві одиниці в португальському розмовному мовленні активно функціонують як маркери роздратування, емоційної реакції та

внутрішньогрупової неформальності [*foder; caralho*, in *Dicionário Priberam da Língua Portuguesa*].

В українському перекладі експресивна структура репліки суттєво спрощується. Обсценний компонент *caralho* повністю усувається, тоді як *foda-se* передається через пом'якшений вигук «бляха», який має нижчий ступінь стилістичної різкості. Унаслідок цього відбувається нейтралізація конотативної інтенсивності висловлювання та часткова втрата його агресивно-емоційного забарвлення.

Водночас основна прагматична функція репліки — вираження здивування й роздратування — у перекладі зберігається. Імовірно, таке рішення пов'язане з адаптацією діалогу до норм українського аудіовізуального перекладу, де надмірна концентрація обсценної лексики часто пом'якшується або скорочується.

Проведений аналіз показує, що переклад обсценної та стилістично зниженої лексики в досліджуваному матеріалі не зводиться до простого підбору словникових відповідників, а передбачає складний процес інтерпретації комунікативної ситуації. У більшості випадків перекладач віддає перевагу нейтралізації та евфемізації, знижуючи рівень грубості висловлювань, проте намагається зберегти їхню прагматичну функцію — вираження емоцій, встановлення міжособистісних відносин або передачу оцінного ставлення.

Водночас спостерігається варіативність перекладацьких рішень. У низці прикладів обсценність повністю усувається, що призводить до певної втрати експресивності або соціального підтексту. В інших випадках, навпаки, перекладач використовує розмовні або стилістично знижені відповідники, які дозволяють відтворити емоційний ефект без прямого копіювання грубої лексики. Такий підхід свідчить про орієнтацію не на формальну, а на функціональну еквівалентність.

Можна припустити, що вибір тієї чи іншої стратегії значною мірою залежить від контексту: характеру сцени, інтонації персонажів та типу взаємин між ними. Саме ці фактори визначають, чи буде доцільним пом'якшення, чи, навпаки, збереження зниженого стилістичного рівня.

Розглянуті приклади демонструють прагнення перекладача поєднати збереження емоційно-прагматичного змісту висловлювань із адаптацією ступеня експресивності до норм цільової культури. У більшості випадків адекватність досягається не через буквальне відтворення лексем, а через передачу їхнього комунікативного ефекту, що загалом відповідає функціональному підходу в перекладознавстві. У проаналізованому матеріалі переважають випадки часткового збереження конотативної експресії, хоча в окремих репліках спостерігається її послаблення або нейтралізація без компенсації в межах сусідніх фрагментів.

2.3 Модуляція як спосіб відтворення конотативного значення

Якщо у випадку нейтралізації та евфемізації перекладач переважно знижує рівень експресивності висловлювання, то модуляція передбачає інший підхід — зміну способу мовного вираження при збереженні загального змісту та комунікативного ефекту. У цьому сенсі модуляція є більш гнучким і водночас складнішим прийомом, оскільки вимагає не лише мовної, а й інтерпретаційної трансформації.

У перекладознавчій традиції модуляцію зазвичай пов'язують зі зміною семантичної перспективи: одна й та сама ситуація описується інакше, через інші мовні засоби або з іншого ракурсу. При цьому перекладач фактично “переформатовує” висловлювання, зберігаючи його функцію, але змінюючи форму подачі. Це може проявлятися у зміні граматичної структури, виборі іншого образу, заміні прямого значення на переносне або навпаки.

У контексті перекладу конотативно маркованої лексики модуляція набуває особливого значення. Йдеться не лише про передачу змісту, а про

відтворення емоційного тону, інтонації та характеру взаємодії між персонажами. У багатьох випадках прямий переклад обценних або стилістично знижених одиниць або неможливий, або небажаний, тому перекладач змушений шукати альтернативні способи передачі того самого ефекту.

У перекладознавстві модуляція розглядається як семантична трансформація, що полягає у зміні способу концептуалізації ситуації або точки зору на неї при збереженні загального змісту висловлювання [Vinau, Darbelnet, 1995, p. 36–39]. За Пітером Ньюмарком, модуляція передбачає зміну семантичної перспективи висловлювання, коли переклад відтворює той самий зміст через іншу логіко-смыслову модель [Newmark, 1988, p. 88–91]. У цьому сенсі модуляція виступає своєрідним компромісом між точністю і природністю.

Водночас важливо враховувати, що такі трансформації не є нейтральними. Зміна способу вираження неминуче впливає на сприйняття репліки: може змінюватися ступінь емоційності, характер оцінки або навіть соціальний відтінок висловлювання. Тому аналіз модуляції дозволяє побачити, яким чином перекладач інтерпретує ситуацію і які аспекти вважає пріоритетними для збереження.

Далі розглянемо конкретні приклади, які демонструють, як модуляція реалізується у перекладі та які наслідки вона має для передачі конотативного значення.

Приклад 2.1

- *Olha o craque, caralho!*
- «Наша зірка футболу, сука!»

У цьому випадку переклад демонструє не просто заміну окремих лексем, а суттєву перебудову висловлювання на рівні структури та семантичних акцентів. Уже перший елемент — *olha* — виконує функцію

привернення уваги (“дивись”, “глянь”), однак у перекладі він не передається прямо, а імпліцитно інтегрується в загальну інтонацію репліки.

Ключовою одиницею є *craque*, яка, згідно з визначенням онлайн-словника *Dicionário Priberam da Língua Portuguesa*, означає “видатний гравець”, “зірка” у певній сфері, найчастіше — у спорті. В українському варіанті ця лексема передається через «зірка футболу», що є не буквальним, але функціонально точним відповідником. У цьому випадку модуляція реалізується через зміну способу концептуалізації персонажа: португальська лексема *craque* узагальнено позначає людину, яка вирізняється майстерністю або популярністю, тоді як український варіант «зірка футболу» експлікує сферу цієї характеристики та робить позитивно-іронічну оцінку більш прозорою для цільової аудиторії.

Особливої уваги заслуговує передача обценної лексики *caralho*. У португальській мові він виконує функцію інтенсивного емоційного підсилювача і не завжди має чітко негативне спрямування. У даному контексті його можна інтерпретувати як маркер емоційного підйому або напруженої “радості з підтекстом”.

Українська лексема «сука» в сучасному розмовному мовленні часто функціонує як агресивніший експресивний маркер, ніж португальське *caralho* у дружньому внутрішньогруповому спілкуванні, що підтверджується контекстом сцени, інтонацією персонажів та прагматичною функцією висловлювання. На перший погляд, це може виглядати як посилення грубості, однак у контексті сцени (натягнуте, частково іронічне привітання) така заміна виконує подібну функцію емоційного підсилення.

Можемо стверджувати, що перекладач свідомо обирає не формально еквівалентний, а функціонально адекватний варіант. Замість того щоб буквально передати *caralho*, він використовує іншу стилістично знижену

одиницю, яка в українському мовленні здатна створити схожий емоційний ефект — суміш захоплення, напруження і прихованої іронії.

Водночас важливо відзначити, що відбувається певна зміна відтінків значення. Португальський варіант звучить більш амбівалентно: він може сприйматися як щире або напівіронічне захоплення. Український же варіант із «сука» набуває більш жорсткого, навіть злегка агресивного звучання.

Таким чином, у цьому прикладі модуляція проявляється на кількох рівнях одночасно: структурному (перебудова висловлювання), лексичному (заміна ключових одиниць) і прагматичному (зміна відтінків емоційності). Такий перекладацький вибір виглядає загалом виправданим, оскільки дозволяє зберегти інтенсивність і напруженість ситуації, навіть якщо конкретні мовні засоби зазнають істотної трансформації.

Приклад 2.2

- *Grande merda!*
- «Срака-мотика.»

На перший погляд, цей випадок може здатися доволі простим, однак саме в таких коротких репліках добре видно, як працює модуляція на практиці. Португальський вислів *grande merda* побудований за моделлю підсилення: прикметник *grande* («великий») поєднується з обценною лексемою *merda*, утворюючи емоційно насичену оцінку ситуації. Згідно з онлайн-словником *Dicionário Priberam da Língua Portuguesa*, *merda* у переносному значенні часто використовується для позначення чогось поганого, невдалого або такого, що викликає роздратування.

У контексті сцени ця репліка передає момент різкого усвідомлення проблеми: персонаж реагує на ситуацію коротко, імпульсивно і досить грубо. Важливо, що тут немає адресата — це радше емоційний “викид”, спрямований на саму ситуацію. Подібні емоційно насичені репліки особливо часто з’являються у сценах конфлікту, стресу або раптової

небезпеки, що свідчить про функціональний зв'язок між емоційною напругою ситуації та концентрацією конотативно маркованої лексики.

Український варіант «срака-мотика» не є прямим відповідником жодного з компонентів оригіналу. Це стійкий розмовний вигук, який передає роздратування, невдоволення або фрустрацію. У цьому випадку модуляція проявляється як заміна буквального змісту ідіоматичним виразом, що функціонує в українській мові як емоційна реакція аналогічного типу.

Цікаво, що переклад фактично відмовляється від моделі “прикметник + іменник” і переходить до цілісної експресивної формули. Можна допустити, що перекладач обирає варіант, який відповідає звичним моделям експресивного розмовного мовлення в українському аудіовізуальному дискурсі. Такий підхід дозволяє уникнути штучності та зробити репліку максимально органічною.

Водночас змінюється і характер експресії. Якщо *grande merda* звучить як різке, прямолінійне оцінне судження, то «срака-мотика» має дещо інший відтінок — у ньому відчувається елемент розмовної гри, навіть легка іронічність. Тобто емоція зберігається, але її “тональність” стає менш жорсткою.

Ймовірно, у цьому випадку перекладач керувався не стільки прагненням передати обценність, скільки бажанням відтворити природну реакцію персонажа в межах українського мовного середовища. І хоча формально переклад відходить від оригіналу, з функціональної точки погляду він виглядає цілком адекватним.

Таким чином, цей приклад демонструє, що модуляція може реалізовуватися через культурно зумовлені мовні шаблони, які не мають прямого відповідника в мові оригіналу, але здатні ефективно передавати той самий комунікативний ефект.

Приклад 2.3

- *Caralhos me fodam.*
- «Член мені в піхву.»

Ця репліка цікава вже тим, що вона майже повністю побудована на обценній лексиці й не має “нейтрального” ядра. В оригіналі вислів *caralhos me fodam* функціонує як емоційний вигук, який не слід розуміти буквально.

Його значення формується не через прямий зміст компонентів, а через інтонацію та ситуацію мовлення — здивування, шок або навіть захоплення.

Як засвідчує онлайн-словник Priberam, слово *caralho* може вживатися як вигук, що передає сильні емоції, не обов’язково пов’язані з агресією. У поєднанні з дієслівною формою (*me fodam*) ця конструкція створює гіперболізований, навіть гротескний ефект.

Український переклад «член мені в піхву» виглядає доволі різким і, на перший погляд, більш прямолінійним. Тут уже немає тієї “розмитості”, яка властива оригіналу: вислів набуває конкретного, тілесного змісту. Проте саме в цьому і проявляється компенсація.

Можна допустити, що перекладач натрапив на труднощі відтворення універсального вигуку *caralhos me fodam*, який не має точного відповідника в українській мові. У результаті було обрано інший шлях: замість збереження структури — передача інтенсивності емоції через максимально експресивну, навіть різку форму.

Цікаво, що така стратегія змінює характер висловлювання. Якщо португальський варіант може сприйматися як емоційно насичений, але все ж умовний вигук, то український звучить більш радикально, навіть провокативно. Тобто відбувається не просто перенесення експресії, а її підсилення.

До того ж у конкретному контексті (позитивне здивування, елемент шоку) такий переклад виглядає функціонально виправданим. Він викликає у глядача подібну реакцію — несподіваність, емоційний “удар”, що відповідає загальному тону сцени.

Мабуть, перекладач свідомо пішов на цю “надмірність”, розуміючи, що буквальне відтворення не дасть потрібного ефекту. У цьому сенсі компенсація реалізується не лише як перенесення, а як інтенсифікація — посилення експресії для досягнення комунікативної еквівалентності.

Відтак, цей приклад демонструє, що компенсація може набувати радикальних форм, коли перекладач жертвує формальною близькістю заради збереження емоційного впливу. І хоча такий підхід змінює стилістичний характер висловлювання, він дозволяє досягти ключової мети — відтворити реакцію, яку викликає оригінал.

Аналіз наведених прикладів дає підстави стверджувати, що модуляція виступає одним із ключових інструментів відтворення конотативного значення у перекладі. На відміну від нейтралізації чи евфемізації, які передбачають зниження експресивності, модуляція орієнтована на її переформатування — зміну способу мовного вираження за умови збереження загального комунікативного ефекту.

У досліджуваному матеріалі модуляція реалізується на різних рівнях: від лексичного (заміна окремих одиниць) до структурного (перебудова висловлювання) та прагматичного (зміна інтонації або акцентів). У низці випадків перекладач відмовляється від буквального відтворення обценної лексики, натомість використовуючи інші, більш природні для українського мовлення засоби передачі емоційності. В інших — відбувається розгортання або, навпаки, редукція структури репліки, що дозволяє краще адаптувати її до норм цільової мови.

У цьому випадку модуляція дозволяє досягти функціонально-комунікативної адекватності перекладу, оскільки забезпечує природне для українського мовлення відтворення емоційної реакції персонажа. Вона дає змогу уникнути як надмірної буквальності, яка може призводити до штучності, так і надмірного спрощення, що нівелює емоційний зміст

висловлювання. У цьому сенсі модуляція виступає не лише технічним засобом, а й інструментом інтерпретації.

Водночас результати аналізу показують, що застосування модуляції не є нейтральним: зміна способу вираження неминує впливає на відтінки значення. Може змінюватися ступінь агресії, іронії або емоційної напруги, а також соціальний “портрет” мовлення персонажа. Тому кожне таке рішення передбачає певний компроміс і відображає пріоритети перекладача.

Отже, можемо стверджувати, що модуляція у перекладі конотативно маркованої лексики постає як стратегія, спрямована не на формальну відповідність, а на функціональну адекватність. Саме завдяки їй стає можливим відтворення складних емоційно-прагматичних значень у межах іншої мовної та культурної системи.

2.4 Компенсація як спосіб відтворення конотативно маркованої лексики

У процесі перекладу конотативно маркованої лексики перекладач нерідко опиняється в ситуації, коли пряме відтворення експресивного елемента є неможливим або небажаним. Це може бути зумовлено як відмінностями між мовними системами, так і нормами цільової культури, які обмежують уживання певних одиниць у конкретному дискурсі. У таких випадках особливого значення набуває прийом компенсації, що дозволяє зберегти загальний емоційно-прагматичний ефект висловлювання.

У перекладознавстві компенсація традиційно розглядається як перенесення певного семантичного або стилістичного компонента в іншу частину тексту або його відтворення за допомогою альтернативних засобів. Іншими словами, якщо певний ефект не може бути переданий “тут і зараз”, перекладач намагається відновити його в іншому місці або в іншій формі. Такий підхід особливо актуальний у роботі з обценною та стилістично зниженою лексикою, де буквальний переклад часто або втрачає природність, або суперечить нормам мовлення.

У межах аналізованого матеріалу можна спостерігати, що компенсація не завжди має очевидний характер. В окремих випадках вона реалізується через зміну позиції експресивного елемента у висловлюванні; в інших — через заміну типу експресії (наприклад, обценна лексика трансформується в розмовну або ідіоматичну). Можна припустити, що перекладач керується прагненням не стільки зберегти конкретну мовну форму, скільки відтворити загальний емоційний вплив репліки на адресата.

Водночас важливо враховувати, що компенсація пов'язана з певними трансформаціями значення. Перенесення експресії або її відтворення іншими засобами може призводити до зміни інтенсивності, стилістичного забарвлення або навіть комунікативного акценту висловлювання. Проте в багатьох випадках такий вибір виглядає виправданим, оскільки дозволяє досягти функціональної адекватності перекладу в умовах міжмовних і міжкультурних відмінностей.

Отже, компенсація постає як гнучкий і водночас складний перекладацький засіб, що дає змогу зберегти конотативний потенціал висловлювання навіть за умови неминучих втрат на рівні окремих мовних одиниць. Саме тому її аналіз у контексті перекладу обценної та стилістично зниженої лексики є особливо показовим для розуміння механізмів досягнення перекладацької адекватності. Наступним кроком розглянемо конкретні приклади, які показують, як компенсація реалізується у перекладі та які наслідки вона має для передачі конотативного значення.

Приклад 3.1

- *O que fizemos para merecer esta sina, caralho?*
- «Що ми зробили, щоб заслужити цієї, сука, долі?»

Цей приклад є показовим з огляду на те, як саме реалізується компенсація у перекладі конотативно маркованої лексики. В оригінальному висловлюванні обценний компонент *caralho* розташований у фінальній позиції та виконує функцію емоційного підсилювача, надаючи репліці

виразного експресивного напруження. Водночас основний зміст висловлювання має виразно риторичний характер: герой не стільки ставить запитання, скільки емоційно реагує на ситуацію, апелюючи до несправедливості того, що відбувається.

Згідно з визначенням онлайн-словника *Dicionário Priberam da Língua Portuguesa*, лексема *caralho* може функціонувати як універсальний експресивний маркер, що передає широкий спектр емоцій — від роздратування до здивування чи обурення. У даному контексті вона підсилює саме емоційно-драматичний аспект висловлювання, не маючи при цьому конкретного лексичного значення.

В українському перекладі спостерігається зміщення цієї експресії: лайливий елемент «сука» з'являється не в кінці, а в середині висловлювання («цієї, сука, долі»). Таким чином, відбувається класичний випадок компенсації — експресивний компонент не зникає, а переноситься в іншу позицію, де виконує подібну функцію підсилення.

Цей зсув виглядає не випадковим. Можемо припустити, що перекладач прагнув досягти більш природного звучання репліки в українському мовленні, де вставні емоційні маркери часто розміщуються всередині фрази. Крім того, така позиція дозволяє підкреслити саме слово «доля», яке є смисловим центром висловлювання.

Варто також звернути увагу на зміну типу експресії. Португальське *caralho* є більш універсальним і контекстуально гнучким, тоді як українське «сука» має чіткіше окреслене лайливе значення. Проте в цьому випадку така заміна не спотворює загального ефекту, а, навпаки, робить емоцію більш конкретною та відчутною.

Ймовірно, перекладач керувався не буквальною відтворенням обценної одиниці, а прагненням зберегти інтенсивність емоційного переживання персонажа. У результаті репліка звучить природно й водночас зберігає драматичну напругу оригіналу.

Отже, цей приклад переконливо демонструє, що компенсація може реалізовуватися через зміну позиції експресивного елемента в межах висловлювання. При цьому досягається не формальна, а функціональна відповідність, що є ключовою для адекватного перекладу конотативно маркованої лексики.

Приклад 3.2

- *Senhor Santo Cristo... caralhos me fodam se não andas a gozar com os pobres!*
- «Ісусе Христе, щоб я здох, якщо це ти так з голоти посміявся.»

Цей приклад вирізняється складною внутрішньою структурою, оскільки поєднує кілька різнорідних елементів: релігійне звертання (*Senhor Santo Cristo*), обценний вигук (*caralhos me fodam*) та іронічно-оцінну частину висловлювання. У результаті формується багаточасова репліка, в якій переплітаються здивування, обурення та насмішуватий тон.

У репліці «*caralhos me fodam*» перекладач використовує варіант «*щоб я здох*», який формально не відтворює обценний компонент оригіналу, однак компенсує його через посилення емоційної інтенсивності та експресії прокляття.

Релігійний компонент у португальському варіанті виконує функцію емоційного “вступу”, який підсилює загальну реакцію мовця. Також обценний елемент додає різкості й експресивності, створюючи характерний контраст між сакральним і профанним. Така комбінація є доволі типовою для розмовного мовлення, де релігійні формули часто десакралізуються і використовуються як інтенсивні вигуки.

В українському перекладі структура висловлювання зазнає помітної трансформації. Релігійне звертання передано досить прямо («Ісусе Христе»), що дозволяє зберегти початковий емоційний імпульс. У репліці «*caralhos me fodam*» перекладач використовує варіант «*щоб я здох*», який

формально не відтворює обценний компонент оригіналу, однак компенсує його через посилення емоційної інтенсивності та експресії прокляття.

Саме тут і проявляється компенсація: замість прямого відтворення обценної лексики перекладач використовує формулу прокльону, яка в українській мовній традиції виконує подібну функцію інтенсивного емоційного підсилення. Хоча змінюється форма, загальний ефект — сильна, дещо гіперболізована реакція — зберігається.

Цікаво, що така заміна навіть підсилює зв'язність висловлювання в межах української культури мовлення. Поєднання «Ісусе Христе» і «щоб я здох» виглядає стилістично узгодженим, тоді як буквальный переклад обценної частини міг би створити відчуття штучності або надмірної грубості.

Можна гадати, що перекладач свідомо обрав саме таку стратегію, орієнтуючись на природні моделі емоційного мовлення в українській мові. У цьому випадку компенсація реалізується як заміна типу експресії: обценність поступається місцем прокляттю, але функція емоційного підсилення зберігається.

Водночас відбувається певне зміщення стилістичного відтінку. Португальський варіант має більш іронічно-грубуватий характер, тоді як український звучить дещо драматичніше. Проте це зміщення не порушує загальної комунікативної інтенції, а радше адаптує її до очікувань цільової аудиторії.

Тож, цей приклад демонструє, що компенсація може здійснюватися через зміну семантичного поля експресії. Перекладач не відтворює конкретні лексеми, але зберігає їхню функцію, забезпечуючи таким чином адекватність перекладу на рівні емоційного впливу.

Приклад 3.4

- *Contigo está tudo, com o filho da puta não. Põe-te a andar.*
- «Мир, чемпіоне, але не з тим вилупком. Геть.»

Дана репліка чітко відображає конфліктну ситуацію, в якій мовлення персонажа виконує не лише експресивну, а й соціально-розмежувальну функцію. У португальському варіанті протиставлення *contigo está tudo / com o filho da puta não* формує різкий поділ: один адресат приймається, інший — категорично відкидається. Водночас використання обценної лексики *filho da puta* підсилює ступінь агресії та маркує зневажливе ставлення.

Згідно з онлайн-словником Priberam, вираз *filho da puta* належить до грубої лайливої лексики та вживається як сильна образа. У цьому контексті він виконує не лише функцію емоційного підсилення, а й чітко окреслює ієрархію відносин між персонажами.

В українському перекладі ця структура зазнає помітної трансформації. Замість прямого протиставлення використано більш розмовний варіант: «Мир, чемпіоне, але не з тим вилупком». Уже сама форма «мир, чемпіоне» додає репліці іронічного відтінку, якого не було настільки явно в оригіналі. Водночас образливий компонент передано через «вилупок», що є зниженою, але менш грубою лексемою порівняно з *filho da puta*.

Саме тут проявляється компенсація: з одного боку, відбувається послаблення рівня прямої обценності, з іншого — загальний конфліктний тон зберігається через інтонацію, звертання та імператив «геть». Тобто експресія не зникає, а перерозподіляється між різними елементами висловлювання.

Можна стверджувати, що перекладач свідомо уникає буквального відповідника, який міг би звучати надто різко або неприродно в українському контексті. Натомість обирається варіант, що дозволяє зберегти зневажливий характер репліки, але в межах більш звичних мовних моделей.

Бачимо, що переклад дещо змінює характер агресії. Якщо в оригіналі вона є прямою і різко окресленою, то в українському варіанті з'являється

елемент іронічної дистанції. Це не скасовує конфлікту, але робить його менш гострим.

Таким чином, у цьому прикладі компенсація реалізується через комплексну перебудову висловлювання: зниження обценності поєднується з підсиленням інших елементів експресії. Такий підхід дозволяє зберегти загальний комунікативний ефект, водночас адаптуючи його до норм цільової мови.

Приклад 3.5

- “*Quem deve dar o primeiro passo, o homem ou a mulher?*”
Mas que merda é esta? Foda-se.
- «“Хто робить перший крок: чоловік чи жінка?” Що це за гімно? Щоб я здохла.»

У цьому прикладі компенсація реалізується через заміну одного типу експресії іншим. Репліка виникає як емоційна реакція персонажки на почуте запитання, яке вона сприймає як абсурдне або безглузде. Саме тому висловлювання будується на поєднанні здивування, роздратування та саркастичного несприйняття ситуації.

Португальська конструкція *Mas que merda é esta? Foda-se.* містить два окремі експресивні елементи. Перший — *merda* — виконує функцію різко негативної оцінки ситуації, тоді як *foda-se* підсилює емоційний стан мовця, передаючи роздратування та внутрішній протест. У сукупності вони створюють ефект імпульсивної, майже вибухової реакції.

В українському перекладі перша частина репліки відтворюється досить близько до оригіналу: «Що це за гімно?» зберігає як знижений стиль, так і оцінний характер висловлювання. Натомість друга обценна одиниця не перекладається буквально. Замість прямого відповідника *foda-se* використано конструкцію «Щоб я здохла».

Саме тут і проявляється компенсаційний механізм. Хоча переклад утрачає обценний компонент, його емоційна функція не зникає. Вона

компенсується через гіперболізовану емоційну реакцію, яка в українському мовленні звучить природно та експресивно. Фактично відбувається перехід від обценності до емоційної гіперболи.

Варто також звернути увагу на зміну характеру самої експресії. Португальське *foda-se* має більш імпульсивне й грубе звучання, тоді як «щоб я здохла» передає радше драматизоване обурення. Таким чином, переклад дещо змінює емоційний регістр репліки, але зберігає її інтенсивність.

Можна припустити, що перекладач обрав саме таке рішення для досягнення природності українського звучання. Буквальне відтворення обох обценних елементів могло б зробити репліку стилістично перевантаженою, тоді як використаний варіант дозволяє передати емоцію більш органічно для цільової мовної культури.

Таким чином, цей приклад демонструє, що компенсація у перекладі конотативно маркованої лексики не обов'язково передбачає збереження того самого типу мовних засобів. Втрата обценного компонента може компенсуватися іншими формами експресії — зокрема емоційною гіперболою, яка забезпечує подібний прагматичний ефект.

Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що компенсація є одним із найбільш показових і водночас складних прийомів відтворення конотативно маркованої лексики у перекладі. На відміну від інших трансформацій, вона не обмежується зміною окремих мовних одиниць, а передбачає глибше переосмислення структури висловлювання та розподілу експресивних засобів у його межах.

У досліджуваному матеріалі компенсація реалізується у кількох типових формах: перенесення експресивного елемента в іншу позицію, заміна обценної лексики альтернативними засобами (розмовними, ідіоматичними або формулами прокльону), а також перерозподіл емоційного навантаження між різними компонентами репліки. У кожному

з цих випадків перекладач фактично відмовляється від формальної відповідності на користь збереження загального комунікативного ефекту.

Після аналізу прикладів бачимо, що саме компенсація дозволяє подолати ті обмеження, які виникають унаслідок міжмовних і міжкультурних розбіжностей. Обсценна лексика, будучи глибоко вкоріненою у мовній і культурній системі, не завжди має прямі відповідники, а її буквальне відтворення нерідко призводить до стилістичних збоїв або неприродності. У таких умовах компенсація виступає як стратегія адаптації, що забезпечує функціональну адекватність перекладу.

До того ж результати аналізу свідчать, що застосування цього прийому неминуче супроводжується змінами у відтінках значення. Перенесення або трансформація експресії може впливати на інтенсивність висловлювання, характер агресії, ступінь іронії чи емоційної напруги. Проте такі зміни не слід розглядати виключно як втрати: у багатьох випадках вони є необхідною умовою досягнення природності та комунікативної ефективності.

Таким чином, компенсація постає не лише як технічний прийом, а як прояв інтерпретаційної діяльності перекладача, який змушений балансувати між різними вимірами перекладу — змістовим, стилістичним і прагматичним. Саме в цьому балансі й визначається ступінь адекватності перекладу конотативно маркованої лексики.

Тому, можна зробити висновок, що компенсація є ключовим механізмом відтворення експресивного потенціалу висловлювання у випадках, коли пряме відтворення є неможливим або неефективним. Вона забезпечує збереження комунікативного впливу тексту, навіть за умов істотної трансформації його мовної форми.

2.5 Відтворення конотативної лексики за допомогою близьких відповідників

Поряд із такими складними перекладацькими засобами, як модуляція чи компенсація, у процесі відтворення конотативно маркованої лексики важливу роль відіграють і більш “прямі” рішення. Йдеться про випадки, коли перекладач використовує лексичні відповідники, що дозволяють зберегти як денотативне значення, так і основні конотативні характеристики вихідної одиниці без суттєвої перебудови висловлювання.

У перекладознавчій традиції такі випадки часто пов’язують із поняттям еквівалентності на лексичному рівні, коли між одиницями двох мов існує відносно стабільна відповідність. Проте у сфері обценної, лайливої або стилістично зниженої лексики досягнення подібної відповідності є значно складнішим, оскільки такі одиниці глибоко вкорінені у культурних нормах і соціальних практиках мовлення. Саме тому навіть у випадках, які зовні виглядають як “прямий переклад”, зазвичай відбувається певна адаптація.

У межах аналізованого матеріалу можна спостерігати, що прямі відповідники найчастіше застосовуються тоді, коли функціональні характеристики лексеми у двох мовах є достатньо близькими. Зокрема, це стосується випадків, де обценна або лайлива одиниця виконує чітко окреслену функцію — вираження агресії, роздратування або негативної оцінки — і ця функція може бути відтворена за допомогою аналогічних засобів у мові перекладу.

Однак навіть за наявності очевидного відповідника перекладач, як правило, не діє механічно. Можна припустити, що вибір тієї чи іншої одиниці зумовлюється не лише її словниковим значенням, а й такими чинниками, як інтонація сцени, характер взаємодії між персонажами, а також загальний стиль мовлення. У результаті переклад зберігає експресивність, але водночас залишається природним для цільової аудиторії.

Особливістю цієї групи прикладів є те, що трансформації, якщо й відбуваються, мають мінімальний характер. Вони можуть стосуватися синтаксичної організації висловлювання, порядку слів або ступеня інтенсивності експресії, але не змінюють його базової структури. Саме тому такі випадки є важливими для розуміння меж перекладацького втручання: вони демонструють, що не завжди виникає потреба у складних трансформаціях для досягнення адекватності.

Водночас аналіз подібних прикладів дозволяє побачити, що навіть мінімальні зсуви можуть впливати на сприйняття висловлювання. Зміна одного експресивного елемента або незначне послаблення інтенсивності може змінити тон репліки, ступінь її агресивності або іронічності. Таким чином, навіть “прямий” переклад потребує уважного врахування прагматичних аспектів.

Таким чином, прямі відповідники та мінімальні трансформації становлять важливу частину перекладацького інструментарію, особливо у тих випадках, коли між мовами існує достатній рівень функціональної відповідності. Їхнє використання дозволяє зберегти цілісність висловлювання та забезпечити його природне звучання, водночас мінімізуючи втрати конотативного змісту.

Приклад 4.1

- *As minhas fotos... são uma merda.*
- «Мої фотки... вони — гімно.»

Цей приклад, на перший погляд, виглядає як класичний випадок прямої відповідності, коли лексема вихідної мови має очевидний і функціонально близький еквівалент у мові перекладу. Португальське *merda* є однією з найуживаніших обценних одиниць, що, відповідно до онлайн-словника Priberam, може позначати як буквальный фізіологічний об’єкт, так і в переносному значенні щось погане, неякісне або таке, що викликає розчарування.

У даному контексті вислів *são uma merda* використовується як самокритична оцінка: персонаж говорить про власні фотографії з відчутним відтінком розчарування та внутрішнього невдоволення. Важливо, що експресія тут спрямована не на іншого адресата, а на самого мовця, що впливає на загальний тон репліки — вона звучить не агресивно, а радше песимістично.

Український переклад «гімно» є доволі прямим відповідником *merda* як у семантичному, так і в стилістичному плані. Обидві лексеми належать до зниженої, розмовної сфери та виконують функцію різкої негативної оцінки. Таким чином, основний конотативний потенціал зберігається без істотних змін.

Водночас переклад не є абсолютно буквальним. Додавання займенника «вони» («вони — гімно») створює більш виразну синтаксичну структуру, яка підкреслює паузу і внутрішній злам у мовленні персонажа. Можна припустити, що перекладач таким чином прагнув передати інтонаційний малюнок репліки, зробивши її більш природною та емоційно відчутною.

Цікаво, що в цьому випадку пряма відповідність не призводить до втрати природності — навпаки, вона виглядає найбільш доречною. Ймовірно, це пов'язано з тим, що подібні оцінні конструкції є типовими як для португальського, так і для українського розмовного мовлення.

Отже, цей приклад демонструє, що у випадках високого рівня функціональної відповідності між мовами перекладач може обмежитися мінімальними трансформаціями. При цьому досягається як збереження конотативного значення, так і природність звучання, що є ключовими критеріями адекватного перекладу.

Приклад 4.2

- *Pintxa da mãe...*
- «Материнська піська...»

Цей приклад демонструє випадок перекладу з мінімальними трансформаціями, коли перекладач прагне максимально зберегти не лише емоційний ефект висловлювання, а й сам характер обценного образу. Репліка вимовляється в ситуації сильного хвилювання та розгубленості: персонаж переживає за друга, тому висловлювання має імпульсивний, уривчастий характер і фактично функціонує як емоційний вигук.

Особливість цієї репліки полягає також у використанні діалектної форми *pintxa*, характерної для розмовного мовлення Азорських островів. У межах серіалу це слово не лише виконує обценну функцію, а й підкреслює локальний мовний колорит персонажів. Саме тому його переклад становить додаткову складність: необхідно передати й грубість висловлювання, і його стилістичну “неофіційність”.

В українському варіанті використано лексему «підська», яка зберігає тілесно-обценну основу оригіналу. Переклад не уникає грубого компонента та не намагається його нейтралізувати, що дозволяє максимально наблизити емоційне звучання репліки до першотвору. Водночас словосполучення «материнська підська» може сприйматися дещо неприродно або навіть абсурдно поза контекстом сцени. Проте саме ця дивність певною мірою відтворює ефект оригінального вигуку, який також має емоційно-хаотичний характер.

Можемо стверджувати, що перекладач свідомо відмовився від адаптації або евфемізації, оскільки в такій короткій репліці надто “чистий” варіант міг би зруйнувати відчуття спонтанності та нервового напруження. У результаті переклад зберігає грубу експресію майже без істотних семантичних змін.

Отже, у цьому прикладі спостерігається близьке до прямого відтворення конотативно маркованої лексики. Мінімальні трансформації дозволяють зберегти обценний характер висловлювання, його емоційну інтенсивність і загальний стилістичний ефект.

Приклад 4.3

- *Estás a perceber, foda-se? Sim ou não?*
- «Ясно, бляха? Так чи ні?»

На відміну від попередніх випадків, де перекладачі нерідко вдавалися до істотної перебудови висловлювання або компенсації експресії іншими засобами, у цьому прикладі переклад максимально наближений до структури оригіналу. Репліка побудована як жорсткий емоційний тиск на співрозмовника: персонаж перебуває у стані злості та нервового напруження, тому мовлення стає уривчастим, різким і категоричним.

Ключову роль у створенні цього ефекту відіграє обценний елемент *foda-se*, який тут використовується не буквально, а як інтенсифікатор агресії та роздратування. У португальському розмовному мовленні подібні конструкції часто виконують функцію емоційного підсилення, а не прямої образи.

Український переклад «бляха» не є повним семантичним відповідником *foda-se*, однак доволі точно відтворює прагматичну функцію репліки. Обидві одиниці функціонують як емоційні вигуки, що підсилюють категоричність висловлювання та сигналізують про високий рівень напруження в комунікації.

Особливо важливо, що переклад практично повністю зберігає синтаксичну організацію оригіналу: коротке питання, емоційний вигук та різкий фінальний ультиматум «Так чи ні?». Саме ця структура формує відчуття тиску та конфронтації. Перекладач не змінює ритм репліки й не розширює її додатковими елементами, завдяки чому зберігається динаміка сцени.

Водночас ступінь обценності в українському варіанті дещо знижується. Лексема «бляха» сприймається м'якше, ніж португальське *foda-se*, тому переклад звучить менш грубо. Проте це пом'якшення не

руйнує комунікативного ефекту, оскільки агресія додатково підтримується інтонаційною структурою висловлювання.

Таким чином, цей приклад демонструє переклад із мінімальними трансформаціями, де основна прагматична модель оригіналу зберігається майже без змін. Незважаючи на часткове пом'якшення обценності, переклад успішно передає емоційний тиск, категоричність і конфліктний характер репліки.

Приклад 4.4

- *Já cá estou, blicasurchas!*
- «Я тут, в'ялі піструни!»

Цей приклад є цікавим насамперед тим, що обценна та стилістично знижена лексика використовується не в конфліктній ситуації, а в межах дружнього неформального спілкування. Репліка вимовляється у жартівливому тоні під час зустрічі персонажів, тому грубість висловлювання не сприймається як справжня образа. Навпаки, вона виконує функцію фамільярного контактовстановлення та підкреслює близькість між героями.

Лексема *blicas* у серіалі має виразно розмовний і вульгарний характер та використовується як обценне позначення чоловічого статевого органа. Додатковий компонент *murchas* («зів'ялі», «в'ялі») створює комічний ефект через поєднання грубості й абсурдної образності. У результаті висловлювання звучить не стільки агресивно, скільки іронічно та гротескно.

Український переклад «в'ялі піструни» загалом зберігає цю модель. Лексема «піструн» також належить до стилістично зниженої та вульгарної лексики, хоча її експресивність дещо слабша порівняно з багатьма прямими обценними відповідниками. Водночас слово має виразний розмовний відтінок і добре вписується в неформальний характер сцени.

Важливо, що перекладач не відмовляється від самої образності висловлювання. Поєднання прикметника «в'ялі» з обценним іменником створює той самий комічно-фамільярний ефект, який присутній в оригіналі. Можна припустити, що саме збереження цієї дивакуватої метафоричності було одним із головних завдань перекладу.

На відміну від багатьох інших випадків у досліджуваному матеріалі, тут переклад не прагне ані суттєво пом'якшити висловлювання, ані компенсувати його експресивність іншими засобами. Перекладач обирає доволі близький функціональний відповідник і мінімально втручається у структуру репліки. Завдяки цьому вдається зберегти як знижений стиль мовлення, так і дружньо-іронічний характер взаємодії між персонажами.

Таким чином, цей приклад демонструє випадок відносно прямого відтворення конотативно маркованої лексики, де переклад зберігає не лише обценний компонент, а й комічну образність та прагматичну функцію оригінального висловлювання.

Аналіз прикладів із мінімальними трансформаціями показує, що пряме або близьке до прямого відтворення конотативно маркованої лексики можливе насамперед у тих випадках, коли експресивний потенціал оригінальної одиниці має відносно прозорий і зрозумілий відповідник у мові перекладу. За таких умов перекладач не потребує суттєвої перебудови висловлювання, оскільки прагматичний ефект може бути переданий за допомогою функціонально подібних мовних засобів.

Проведений аналіз також засвідчує, що навіть у випадках мінімального втручання переклад не є абсолютно буквальним. Певні зміни все одно відбуваються — насамперед на рівні ступеня експресивності, природності звучання або культурної адаптації окремих обценних елементів. Водночас загальна стилістична модель репліки, її емоційна тональність і характер взаємодії між персонажами здебільшого зберігаються. Аналіз також показує, що частина конотативно маркованої

лексики має відносно стабільні міжмовні відповідники та потенційно може ставати об'єктом лексикографічного опису. Водночас значна кількість одиниць вимагає контекстуального й прагматичного тлумачення, що обмежує можливість їхнього буквального словникового перекладу.

Окремої уваги заслуговує той факт, що прямі відповідники найчастіше використовуються у ситуаціях, де обсценна або стилістично знижена лексика виконує не стільки агресивну, скільки емоційно-експресивну чи контактовстановлювальну функцію. Саме тому перекладач може дозволити собі мінімальне втручання без ризику втрати прагматичного ефекту.

Таким чином, прямі відповідники та мінімальні трансформації становлять один із можливих способів перекладу конотативно маркованої лексики, однак їх застосування значною мірою залежить від контексту, комунікативної ситуації та ступеня культурної сумісності експресивних засобів обох мов.

Висновки до практичного розділу

Загалом у межах дослідження було проаналізовано 40 конотативно маркованих одиниць, із яких детальному аналізу піддано найбільш репрезентативні приклади. Практичний аналіз перекладу конотативно маркованої лексики в українських субтитрах до португальського серіалу “Хвилі змін” показав, що відтворення обсценної, лайливої та стилістично зниженої лексики не зводиться до простого пошуку словникових відповідників. У більшості випадків перекладач змушений враховувати широкий спектр чинників: інтонацію персонажів, характер взаємин між ними, прагматичну функцію репліки, жанрову специфіку серіалу, а також особливості сприйняття подібної лексики в українському культурному середовищі.

Проведене дослідження дозволило встановити, що найчастіше у перекладі застосовуються нейтралізація та евфемізація. Це пояснюється

тим, що значна частина португальських обценних одиниць у буквальному перекладі могла б звучати надто різко, неприродно або стилістично перевантажено для українського глядача. У таких випадках перекладачі переважно прагнуть зберегти емоційний ефект висловлювання, одночасно знижуючи ступінь грубості. Особливо помітною ця тенденція є у сценах, де лайка виконує не агресивну, а емоційно-реактивну функцію — наприклад, виражає здивування, страх, біль або нервові напруження.

Водночас аналіз показав, що нейтралізація далеко не завжди призводить до повної втрати конотації. У багатьох випадках експресивність компенсується іншими мовними засобами: інтонаційною структурою репліки, використанням стилістично зниженої лексики, гіперболізованими конструкціями або перебудовою емоційного акценту всередині висловлювання. Саме тому компенсація виявилася одним із ключових механізмів збереження прагматичного впливу оригіналу.

Окрему роль у перекладі відіграє модуляція, яка дозволяє адаптувати спосіб вираження емоцій до норм цільової мовної культури. У межах досліджуваного матеріалу вона проявлялася через зміну образності, перерозподіл експресивного навантаження або трансформацію самої структури емоційного висловлювання. Завдяки цьому переклад часто звучить природніше українською мовою, навіть якщо формально віддаляється від оригінальної репліки. В рамках проаналізованого матеріалу випадки антонімічного або дескриптивного перекладу не мали системного характеру, тому окремо не виокремлювалися.

Разом із тим у досліджуваному матеріалі були зафіксовані й випадки відносно прямого відтворення конотативно маркованої лексики. Такі приклади трапляються переважно тоді, коли експресивний або обценний образ має зрозумілий функціональний відповідник у мові перекладу та не потребує значної культурної адаптації. У подібних ситуаціях перекладач

може мінімально втручатися у структуру висловлювання, зберігаючи його стилістичний характер і прагматичний ефект.

Проведений аналіз також підтверджує, що обсценна та стилістично знижена лексика у серіальному дискурсі виконує значно ширші функції, ніж проста мовна агресія. Вона може бути засобом дружнього контактостановлення, елементом гумору, способом емоційної розрядки, показником соціальної належності персонажів або інструментом створення реалістичного розмовного мовлення. Саме тому під час перекладу важливо враховувати не лише буквальне значення окремої одиниці, а і її функціонування в конкретному комунікативному середовищі.

Отже, результати дослідження свідчать про те, що переклад конотативно маркованої лексики є складним інтерпретаційним процесом, у якому прагматична еквівалентність часто виявляється важливішою за буквальну семантичну точність. Вибір перекладацької техніки залежить не лише від мовної структури оригіналу, а й від необхідності зберегти емоційний, стилістичний та комунікативний ефект висловлювання в умовах іншої мовної та культурної системи.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У межах проведеного дослідження було проаналізовано особливості відтворення конотативно маркованої лексики в українському перекладі португальського серіалу “Хвилі змін”. Актуальність цієї теми зумовлена тим, що стилістично знижене та обценне мовлення становить важливу частину сучасної аудіовізуальної комунікації, а його переклад пов’язаний не лише з передачею предметно-логічного змісту, а й зі збереженням емоційного, прагматичного та соціального навантаження висловлювання.

У теоретичній частині роботи було встановлено, що конотація є багатокомпонентним семантико-прагматичним явищем, яке включає емоційні, оцінні, експресивні та стилістичні характеристики мовної одиниці. Було з’ясовано, що стилістично знижена лексика — зокрема сленг, жаргон, просторіччя та обценні елементи — виконує широкий спектр функцій: від вираження агресії чи негативної оцінки до створення ефекту емоційної близькості, невимушеності або групової солідарності. Аналіз наукових праць українських мовознавців і перекладознавців дозволив дійти висновку, що переклад конотативно маркованого мовлення потребує не буквального відтворення окремих слів, а передачі їхнього функціонально-комунікативного ефекту.

Практична частина дослідження засвідчила, що під час перекладу стилістично зниженої та обценної лексики перекладачі використовують різні перекладацькі трансформації залежно від контексту, інтенсивності емоційного навантаження та прагматичної функції висловлювання. Найпоширенішими способами відтворення конотативно маркованих одиниць стали нейтралізація, евфемізація, модуляція, компенсація та використання прямих відповідників.

Аналіз прикладів показав, що нейтралізація та евфемізація найчастіше застосовуються у випадках, коли буквальне відтворення обценної лексики могло б звучати надмірно грубо або неприродно для

українського мовного середовища. Подібні трансформації дозволяють зберегти загальний емоційний тон репліки, водночас знижуючи ступінь її табуованості. Водночас було встановлено, що надмірна нейтралізація може призводити до часткової втрати експресивності та послаблення мовної характеристики персонажів.

Модуляція у досліджуваному матеріалі переважно використовувалася для передачі емоційного ефекту висловлювання через зміну способу мовного оформлення. У багатьох випадках перекладач відмовлявся від буквального відтворення окремої лексеми, натомість зосереджуючись на передачі загального емоційного стану персонажа, інтонації або комунікативної інтенції. Такий підхід дозволяв досягати прагматичної адекватності навіть за відсутності формальної еквівалентності.

Компенсація виявилася особливо важливою у випадках, коли конотативне навантаження оригінальної одиниці не могло бути безпосередньо передане українською мовою. У подібних ситуаціях експресія переносилася на інші елементи висловлювання або відтворювалася через додаткові стилістично марковані засоби. Це дозволяло зберігати емоційне напруження сцени та загальну атмосферу мовлення персонажів.

Окрему групу становили приклади з мінімальними трансформаціями або прямими відповідниками. Було встановлено, що навіть у випадках формальної близькості лексем їхній прагматичний ефект може відрізнятися залежно від контексту, інтонації та культурних особливостей функціонування мовної одиниці. Це підтверджує, що адекватність перекладу визначається не лише словниковою відповідністю, а передусім здатністю перекладу відтворити комунікативний ефект оригіналу.

У ході дослідження також було помічено, що в аналізованому серіалі обценна лексика далеко не завжди виконує суто агресивну функцію. У

багатьох випадках вона використовується як елемент дружнього спілкування, емоційного підсилення або внутрішньогрупової взаємодії. Це ще раз підтверджує необхідність контекстуального підходу до перекладу конотативно маркованого мовлення, оскільки одна й та сама мовна одиниця може набувати різного прагматичного значення залежно від ситуації.

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що переклад стилістично зниженої та обценної лексики є складним процесом міжкультурної та прагматичної адаптації. Ефективне відтворення конотативно маркованого мовлення вимагає від перекладача не лише мовної компетенції, а й глибокого розуміння соціального контексту, інтенцій персонажів та функціональної ролі експресивної лексики в структурі художнього дискурсу. Саме тому переклад подібних мовних одиниць слід розглядати не як механічну заміну слів, а як процес інтерпретації, спрямований на збереження емоційного та комунікативного впливу оригінального тексту.

Крім того, результати проведеного дослідження можуть бути використані в подальших перекладознавчих і лінгвістичних розвідках, присвячених проблемам аудіовізуального перекладу, прагматики мовлення та міжкультурної комунікації. Практичне значення роботи полягає у можливості застосування отриманих спостережень під час аналізу перекладу стилістично зниженої та обценної лексики в інших мовних парах і жанрах, зокрема в кіно, серіалах, відеоіграх та сучасному медіадискурсі.

Матеріали дослідження також можуть бути корисними для майбутніх перекладачів, оскільки демонструють, що переклад конотативно маркованого мовлення потребує не лише мовної точності, а й уміння працювати з емоційним підтекстом, інтонацією та культурною специфікою висловлювання. У цьому аспекті робота може слугувати основою для подальшого вивчення стратегій перекладу експресивної лексики та

принципів досягнення прагматичної адекватності в аудіовізуальному перекладі.

Перспективним напрямом подальших досліджень може стати зіставлення перекладацьких рішень у різних типах аудіовізуального перекладу — субтитруванні, дубляжі та закадровому озвученні, — а також аналіз відтворення конотативно маркованої лексики в інших мовах і культурних середовищах. Окремий інтерес становить дослідження впливу стримінгових платформ на сучасні перекладацькі практики та рівень допустимості стилістично зниженої лексики в українському аудіовізуальному просторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Академія, 2004. 344 с.
2. Бойко М. Ю., Ставицька Л. О. Про історію дослідження арго, жаргону та сленгу. Система і структура східнослов'янських мов. 2014. Вип. 7. С. 33–41.
3. Власов Є. Особливості та способи перекладу жаргонної лексики і сленгу. Інноваційні тенденції підготовки фахівців в умовах полікультурного та мультлінгвального глобалізованого світу : матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. 2020. С. 458–462.
4. Глазова О. П. Жаргон і сленг: як ставитись до них словеснику? Київ, 2013.
5. Грабовий П. М. Молодіжний сленг у системі соціолектів сучасної української мови. Лінгвістичні студії. 2008. Вип.16. С. 294–297.
6. Гарлицька Т. С. Жаргонна лексика як соціокультурний феномен. Науковий вісник МГУ. 2014. Вип.11. С.17–20.
7. Денисюк Л. В., Данілова Н. Р. Англійський молодіжний сленг як засіб самовираження та відображення світогляду тінейджерів. Вісник Житомирського державного університету. 2014. №2. С.205–208.
8. Діденко Н. М. Сленг та жаргон: проблема дефініції. 2012.
9. Журавель Т. В. Кінопереклад як вид аудіовізуального перекладу. Науковий вісник ДДПУ. 2018. №10. С.35–38.
10. Ковальчук Ю. А. Сленг як соціокультурний феномен. Науковий вісник ХДУ. 2020. №1. С.210–215.
11. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу. Вінниця : Нова книга, 2017. С. 448.
12. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2010. С.844.

13. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. С.716.
14. Ставицька Л. О. Українська мова без табу: словник нецензурної лексики. Київ : Критика, 2008. С.454.
15. Яблонська К. Культура мовлення та молодіжний сленг. Наука. Освіта. Молодь. 2014. С.246–247.
16. Amparo Hurtado Albir. Translation and Translation Competence. London : Routledge, 2017.
17. Ávila Cabrera J. J. The Subtitling of Offensive and Taboo Language: A Descriptive Study : PhD thesis. Madrid : UNED, 2014. P.392.
18. Bagno M. Língua, linguagem e ensino. São Paulo : Parábola Editorial, 2014. P.240.
19. Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. London : Routledge, 2018.
20. Bassnett S. Translation Studies. 4th ed. London : Routledge, 2014. P.208.
21. Beers Fägersten K. Who's Swearing Now? The Social Aspects of Conversational Swearing. Newcastle upon Tyne : Cambridge Scholars Publishing, 2012. P.215 .
22. Beseghi M. Taboo Language in TV Series: An Analysis of Professional and Amateur Translation. Altre Modernità. 2016. Special issue. P.215–231.
23. Chaume F. The Turn of Audiovisual Translation: New Audiences and New Technologies. Translation Spaces. 2013. Vol.2. P.107–125.
24. Chesterman A. Communication Strategies, Learning Strategies and Translation Strategies. Manchester : St. Jerome Publishing, 1998. P.135–144.
25. Díaz Cintas J. New Trends in Audiovisual Translation. Bristol : Multilingual Matters, 2019. P.276.
26. Fiorin J. L. Introdução à Linguística. São Paulo : Contexto, 2014. P.312.

27. Gómez Torrego L. El léxico en el español actual: uso y norma. Madrid : Arco, 1995. P.384.

28. González Pérez L. Audiovisual Translation: Theories, Methods and Issues. London : Routledge, 2014. P.312.
29. Hatim B., Mason I. Discourse and the Translator. London : Routledge, 1997. P.256.
30. Hermans T. Translation in Systems. Manchester : St. Jerome, 1999.
31. Holmes J. The Name and Nature of Translation Studies. Amsterdam : Rodopi, 1988.
32. House J. Translation Quality Assessment. London : Routledge, 2015.
33. Jakobson R. On Linguistic Aspects of Translation. On Translation. Cambridge : Harvard University Press, 1959. P.232–239.
34. Katan D. Translating Cultures. London : Routledge, 2014.
35. Koch I. Desvendando os segredos do texto. São Paulo : Cortez, 2004.
36. Koller W. Equivalence in Translation Theory. In: Routledge Encyclopedia of Translation Studies. London : Routledge, 2009.
37. Labov W. Sociolinguistic Patterns. Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 1972. P.344.
38. Lucchesi D. A diferenciação da língua portuguesa no Brasil. Estudos de Linguística Galega. 2012. Vol.4. P.45–64.
39. Mattsson J. Linguistic Variation in Subtitling. MuTra: Audiovisual Translation Scenarios. Copenhagen, 2006. P.47–56.
40. Molina L., Hurtado Albir A. Translation Techniques Revisited. Meta. 2002. Vol.47(4). P.498–512.
41. Munday J. Introducing Translation Studies. London : Routledge, 2016.

42. Newmark P. A Textbook of Translation. Harlow : Pearson Education, 2008. P.292.
43. Nida E. Toward a Science of Translating. Leiden : Brill, 1964.
44. Nida E., Taber C. The Theory and Practice of Translation. Leiden : Brill, 1982.
45. Nord C. Translating as a Purposeful Activity: Functionalist Approaches Explained. London : Routledge, 2018. P.154.
46. Pym A. Exploring Translation Theories. London : Routledge, 2014. P.198.
47. Roberto M. T., Veiga M. J. Translating Taboo. In: Estudos de Tradução. Lisboa : Principia, 2003.
48. Routledge Encyclopedia of Translation Studies / ed. by Mona Baker, Gabriela Saldanha. 2nd ed. London : Routledge, 2009. P.674.
49. Sanz-Moreno R. Audio Description of Taboo. SKASE Journal of Translation and Interpretation. 2018. Vol.11. P.92–105.
50. Scandura G. Sex, Lies and TV: Censorship and Subtitling. Meta. 2004. Vol.49(1). P.125–134.
51. Toury G. Descriptive Translation Studies and Beyond. Amsterdam : Benjamins, 2012.
52. Trudgill P. Sociolinguistics: An Introduction to Language and Society. London : Penguin Books, 2000.
53. Venuti L. The Translator's Invisibility. London : Routledge, 1995. P.312.
54. Vinay J.-P., Darbelnet J. Comparative Stylistics of French and English: A Methodology for Translation. Amsterdam : John Benjamins, 1995. P.358.
55. Xavier C. Tabu e tradução audiovisual : tese de doutoramento. Lisboa : Universidade de Lisboa, 2019.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

- 56.Словник української мови : у 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980 (дата звернення: 10.05.2026).
- 57.Словник української мови : у 20 т. Київ : Наукова думка, 2010–2024 (дата звернення: 10.05.2026).

58. Ставицька Л. О. Українська мова без табу : словник нецензурної лексики. Київ : Критика, 2008. 454 с.
59. Dicio: Dicionário Online de Português [Електронний ресурс]. URL: <https://www.dicio.com.br> (дата звернення: 10.05.2026).
60. Dicionário da Língua Portuguesa Contemporânea. Academia das Ciências de Lisboa [Електронний ресурс]. URL: <https://dicionario.acad-ciencias.pt> (дата звернення: 10.05.2026).
61. Dicionário Etimológico: Etimologia e Origem das Palavras [Електронний ресурс]. URL: <https://www.dicionarioetimologico.com.br> (дата звернення: 10.05.2026).
62. Dicionário Priberam da Língua Portuguesa [Електронний ресурс]. URL: <https://dicionario.priberam.org> (дата звернення: 10.05.2026).
63. Visão. Dicionário do açoriano da Ilha de São Miguel: de A a Z [Електронний ресурс]. URL: <https://visao.pt/actualidade/sociedade/2021-04-17-dicionario-do-acoriano-da-ilha-de-sao-miguel-de-a-a-z/> (дата звернення: 10.05.2026).
64. Vocabulário Ortográfico da Língua Portuguesa. Academia Brasileira de Letras [Електронний ресурс]. URL: <https://www.academia.org.br> (дата звернення: 10.05.2026).

СПИСОК ЕМПІРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ

65. Rabo de Peixe [Серіал] / реж. Augusto Fraga. Португалія : Netflix, 2023. URL: <https://www.netflix.com>

Resumo

O presente trabalho de investigação dedica-se ao estudo das particularidades da tradução de léxico conotativamente marcado no contexto da tradução audiovisual, tomando como objeto de análise o seriado português *Rabo de Peixe* e a sua tradução para ucraniano. A relevância do estudo decorre do crescente interesse pela tradução audiovisual como forma de mediação intercultural, bem como da necessidade de aprofundar a investigação sobre a transmissão de significados conotativos, linguagem coloquial, gíria, regionalismos e léxico tabu em contextos socioculturais distintos. A tradução de unidades linguisticamente marcadas exige do tradutor não apenas competência linguística, mas também sensibilidade pragmática, sociocultural e estilística.

O objetivo da investigação consiste em analisar as estratégias e técnicas utilizadas na tradução para ucraniano do léxico conotativamente marcado presente no seriado *Rabo de Peixe*, bem como determinar o grau de preservação do significado conotativo, da carga emocional e das características sociolinguísticas do discurso original.

Os objetivos específicos da investigação incluem: definir os conceitos de conotação, significado conotativo e léxico estilisticamente marcado no âmbito dos estudos linguísticos e tradutológicos; caracterizar a função do léxico coloquial, tabu e expressivamente marcado no discurso audiovisual; analisar o ambiente sociolinguístico representado no seriado; sistematizar abordagens teóricas relativas à equivalência tradutória e à tradução audiovisual; identificar técnicas e transformações tradutórias aplicadas na tradução do material empírico; determinar tendências gerais de neutralização, modulação, compensação e adaptação cultural na tradução do léxico conotativamente marcado.

Para atingir os objetivos definidos, foram utilizados métodos descritivo-analítico, comparativo e tradutológico, análise semântica, método de substituição, análise contextual, elementos de análise quantitativa, bem como observação linguística

direta. A investigação baseia-se igualmente numa abordagem funcional da tradução, considerando a preservação do efeito comunicativo e pragmático do original.

O trabalho é composto por dois capítulos principais. O primeiro capítulo apresenta os fundamentos teóricos da investigação: conceitos de conotação, classificação do léxico estilisticamente reduzido, especificidades da equivalência tradutória, papel do contexto sociolinguístico e características da tradução audiovisual. É igualmente analisada a representação das características sociais das personagens e do ambiente linguístico da série *Rabo de Peixe*.

O segundo capítulo centra-se na análise prática do corpus. São examinadas estratégias de tradução aplicadas ao léxico conotativamente marcado, incluindo neutralização, eufemização, modulação, compensação e utilização de equivalentes diretos. A análise evidencia a influência do contexto sociocultural e das diferenças entre normas comunicativas portuguesa e ucraniana na escolha das soluções tradutórias.

Os resultados da investigação demonstram que a tradução do léxico conotativamente marcado raramente se limita à transmissão do significado denotativo. Em muitos casos, o tradutor procura preservar a função pragmática, o tom emocional, a intensidade expressiva ou as características sociais da personagem, recorrendo a transformações semânticas e estilísticas. Verificou-se que a neutralização e a eufemização constituem estratégias frequentes na tradução de linguagem tabu, enquanto a modulação e a compensação permitem reproduzir efeitos comunicativos equivalentes por meios linguísticos distintos.

A análise revelou igualmente que unidades lexicalmente reduzidas ou obscenas nem sempre possuem exclusivamente conotação negativa. Em determinados contextos discursivos, especialmente em interações informais entre personagens próximas, estas unidades podem desempenhar funções afetivas, humorísticas ou solidárias. Tal fenómeno cria desafios adicionais para o tradutor, exigindo uma

interpretação mais ampla do contexto audiovisual, incluindo entoação, situação comunicativa e construção da personagem.

Os resultados obtidos confirmam que a tradução audiovisual deve ser entendida como um processo complexo de mediação intercultural, no qual o tradutor atua simultaneamente como intérprete linguístico e mediador sociocultural. A eficácia da tradução depende da capacidade de equilibrar equivalência, adequação cultural e preservação do impacto comunicativo.

Assim, o estudo confirma que a tradução de léxico conotativamente marcado em produtos audiovisuais requer uma abordagem interdisciplinar que combine conhecimentos de linguística, tradutologia, sociolinguística e pragmática. Os resultados da investigação podem ser úteis para tradutores audiovisuais, investigadores da tradução, especialistas em legendagem e estudos interculturais, bem como para futuros estudos sobre tradução do discurso coloquial e linguagem tabu.